

Jan Keller

Sociologie a ekologie

SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ

Vydání knihy podpořila Grantová agentura ČR
(grantový projekt reg. č. 403/95/0526).

Recenzovali Prof. RNDr. Hana Librová, CSc.
a Prof. PhDr. Miloslav Petrušek, CSc.

Vydalo **SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ**, Praha 1997.

Vydání první.

Ediční řada *Základy sociologie*, 4. svazek.

Řídí ediční rada ve složení Prof. PhDr. Ivo Možný, CSc.,

Prof. PhDr. Miloslav Petrušek, CSc. a Doc. PhDr. Jan Keller, CSc.

Odpovědné redaktorky Alena Miltová a Eva Ondroušková.

Návrh obálky a logo řady Rudolf Štorkán.

Adresy vydavatelů:

Alena Miltová, Rabyňská 740/12, Praha 4 - Kamýk

Jiří Ryba, U Národní galerie 469, Praha 5 - Zbraslav

Vytiskl az servis – Aleš Zápotocký, Slovinská 23, 101 00 Praha 10

Adresa nakladatelství pro písemný styk:

poštovní schránka 36, 156 80 Praha 516

Distribuce pro Slovensko:

AF s.r.o.-distribúcia, Radvanská 1, 811 01 Bratislava

© Jan Keller 1997

ISBN 80-85850-42-7

OBSAH

Předmluva k ediční řadě ZÁKLADY SOCIOLOGIE	7
Úvodem	
Dvojití setkání sociologie s ekologií: Od výkladového principu k mementu	9
 První část	
Ekologie jako výkladové schéma	15
1. Organizovaná modernita – pole pro aplikaci ekologického přístupu	19
2. Ekologie jako přírodovědná disciplína	25
3. Emile Durkheim, sociologický naturalismus a počátky ekologie člověka	43
4. Chicagská škola – klasická verze "human ecology"	50
5. Amos H. Hawley – adaptace expanzí	66
6. Hledání způsobů soužití ekologie se sociologií	80
7. Populační ekologie organizací	93
 Druhá část	
Ekologie jako varování	107
8. Meze růstu	111
9. Sociální ekologie a ekologie hlubinná	123
10. William R. Catton – Přestřeleno	138
11. Od ekonomiky přírody ke kritice růstu	151
12. Niklas Luhmann – Rezonance subsystémů	161
13. Ulrich Beck – Riziková společnost	168
14. Nezodpovězené otázky	192
 Přehled literatury	202
Rejstřík jmenný	226
Rejstřík věcný	230

MEZE RŮSTU

Bude-li trvat současná tendence růstu světové populace, znečišťování, produkce potravin a vyčerpávání přírodního bohatství, bude někdy v průběhu příštích sta let na této planetě dosaženo mezi růstu.

Nejpravděpodobnějším důsledkem bude náhlý a nekontrolovatelný pokles populace i průmyslové kapacity.

Meadowsovi

Počátek druhé poloviny 20. století je ve znamení bezprecedentního ekonomického růstu a doprovodného růstu životní úrovně v řadě zemí Evropy a severní Ameriky. V zemích třetího světa probíhá podobně bezprecedentní populační růst. V sociologii vedou tyto trendy k rozpracování teorií modernizace, které se zabývají možnostmi rozšíření demokratického zřízení a ekonomiky růstu do takzvaných rozvojových zemí.

Zároveň se však v téže době množí pochybnosti o tom, zda ekonomika růstu na jedné straně a vzrůst populace na straně druhé nepředstavují příliš velkou zátěž pro přírodní ekosystémy. Mezi prvními, kdo podobné obavy ve druhé polovině našeho století explicitně vyslovil, byla americká badatelka a žurnalistka Rachel Carsonová. Její kniha *The Silent Spring* z roku 1962 bývá často považována za symbol počátku nového chápání ekologie, a to přesto, že zejména v americké duchovní tradici navazuje na dlouhou řadu osobností ochranářského hnutí, jakými byli John Muir, Henry D. Thoreau či Aldo Leopold.

Carsonová popisuje drastické dopady používání chemikálií a především DDT v zemědělství. Insekticidy a pesticidy se při svém působení nezastavují tam, kde by si člověk přál, a hubí život obecně, nejen škodlivé formy hmyzu. Z čistě pragmatické polohy úvah se Carsonová dopracovává k myšlenkám o nutnosti naučit se sdílet Zemi spolu s jinými stvořeními. Touha kontrolovat přírodu je projevem krátkozraké lidské arogance zrozené v "neandertálském věku biologie a filozofie", kdy člověk ještě předpokládal, že příroda zde existuje pouze pro něho. I když Rachel Carsonová zakrátko v roce 1964 umírá stížena rakovinou a pronásledována až do posledních chvil tvrdou kampaní

agrobyznysu, její kniha nalezla širokou odezvu, a to nejen v odborné veřejnosti.

Ve stejném roce jako Carsonová publikuje Stuart Udall svou práci nazvanou *The Quiet Crisis* (1962). Pojednává v ní o vývoji environmentálního myšlení ve Spojených státech od dob Thomase Jeffersona. Historie nás učí, konstatuje ve své knize, že dřívější civilizace upadly, protože se nenaučily žít v harmonii s přírodou. Po oslnění technikou se dnes začínáme vracet k indiánské moudrosti, z níž získáváme pocit úcty a obdivu k Zemi.

Jen o něco málo později sehrála ve frankofonním prostředí podobnou iniciační roli, co se týče zájmu o environmentální souvislosti našeho vývoje, kniha Jeana Dorsta *Avant que la nature meure* (1965). Autor mimo jiné konstatuje, že nekritická víra lidí v techniku vede k ničení všeho, co v přírodě ještě zničit lze, a to paradoxně ve jménu rentability.

Obavy z přílišného tlaku lidstva na přírodní prostředí jako důsledku příliš prudkého populačního růstu zdůraznil demograf Georg Borgstrom, autor knih *The Hungry Planet* (1965) a *Too Many* (1969). S celosvětovým ohlasem tentýž naléhavý problém prezentovala kniha amerického biologa, prezidenta Amerického institutu pro biologické vědy, Paula R. Ehrlicha *The Population Bomb* (1968). Jak sám autor počátkem 90. let vzpomíná, tehdejší varování nebylo vyslyšeno. Naopak, světová populace, jež v roce 1968 činila 3,5 miliard osob, stoupla v průběhu pouhých dalších dvaceti let na 5,3 miliard. Zatímco ročně v tomto období přibývalo na Zemi zhruba 95 miliónů lidí, stejným ročním tempem ubývalo 25 mld tun ornice. Pokud budou tyto trendy pokračovat, růst obyvatel zeměkoule bude již brzy zastaven velmi krutým způsobem (Ehrlich 1990).

Mezi prvními ekonomy reagujícími na změněnou situaci je nutno na předním místě uvést Kennetha E. Bouldinga, který upozorňuje, že limitovanost prostředí si vynutí změnu ekonomických principů. Až dosud "kovbojská ekonomika", prosazující exploativní a násilnické chování na otevřených pláních, bude muset být nahrazena "kosmickou ekonomikou", v níž se Země podobá uzavřené lodi s omezenými zásobami a s omezenými možnostmi znečišťovat prostor (Boulding 1968: 281).

Angličan Edward Goldsmith, vydavatel nejznámějšího ekologického periodika *The Ecologist*, publikuje roku 1972 práci *Blueprint for Survival*, kterou podpořilo několik desítek světově významných vědců. Goldsmith navrhuje konkrétní opatření k odvrácení ekologické kata-

strofy: novou daňovou politikou zvýhodňující výrobky s dlouhou trvanlivostí, přechod na používání obnovitelných materiálů, podporu výrobě upřednostňující lidskou práci před prací strojů a chemikálií, univerzální aplikaci principu "znečišťovatel platí", vývoj nových ekonomických indikátorů, opatření na snížení růstu populace, novou dopravní politiku omezující osobní automobilismus, ekonomickou, politickou a správní decentralizaci atd.

Ve stejné době americký biolog a již od 50. let významný aktivista mírového hnutí, ředitel Centra pro biologii přírodních systémů a prezidentský kandidát ve volbách roku 1980 Barry Commoner ve své knize *The Closing Circle* (1972) podrobuje kritice jak celkovou filozofii moderní vědy, která platí za své úspěchy ztrátou celostního pohledu, tak také politiky a celou veřejnost, která fascinována technickými prostředky zapomíná na morální cíle. Autor si všímá zarážejících podobností devastujících aktivit v prostředí tržní ekonomiky a v podmínkách reálného socialismu. Commoner konstatuje, že "svět je vlečen na pokraj ekologické katastrofy nikoli vinou jednotlivých chyb, jež by bylo možno dílčími zásahy korigovat, ale tlakem mocných ekonomických, politických a sociálních sil, které tvoří hlavní proud dějin. Každý, kdo chce environmentální krizi léčit, musel by se pokusit změnit běh dějin" (Commoner 1972: 300).

Vyvrcholením této první etapy ekologického procitnutí se stala činnost Římského klubu, tedy skupiny prominentních vědců z různých oborů, jež se zformovala v roce 1968 z iniciativy Aurelia Pecceie. Pod vedením Donelly a Dennise Meadowsových z Massachusettského technologického institutu vypracoval kolektiv 70 vědců první zprávu Římského klubu publikovanou v roce 1972 pod názvem *The Limits to Growth*.

Pomocí počítačového modelu studie zkoumá vztahy mezi pěti faktory růstu, a sice populací, kapitálem, produkcí potravin, těžbou neobnovitelných zdrojů a produkcí znečištění, to vše v rámci konečných parametrů naší planety. Přitom tyto parametry, tzv. "únosná kapacita", jsou vztaženy k předpokládaným světovým zásobám zdrojů a ke schopnosti ekosystémů absorbovat doprovodné znečištění.

Základem filozofie Římského klubu je myšlenka, že v konečném prostředí není možný časově neohraničený růst. Autoři zprávy se domnívali, že základním limitujícím faktorem dalšího růstu se stane nedostatek neobnovitelných zdrojů. Teprve na dalších místech uvádějí možnost kolapsu v důsledku znečištění životního prostředí a potravinovou krizi jako důsledek záboru půdy pro nezemědělské činnosti.

Jejich zpráva vyvolala kromě značného zájmu též bouřlivou kritiku poukazující na technické nedostatky a příliš pesimistické odhady celkových zásob světových zdrojů. Autoři zprávy naopak v polemice upozorňovali na nepodstatnost technických námitek ve srovnání se základní filozofií zodpovědnosti: z hlediska budoucích generací není podstatné, budou-li zásoby ropy vyčerpány o patnáct či dvacet let dříve anebo později.

Knihy, statě a veřejná vystoupení vědců upozorňujících na existenci hranic limitujících možnosti expanze lidské společnosti vyvolaly záhy odmítavou reakci. Jako rozhodní odpůrci těchto varovných vizí energeticky vystoupili například britský fyzik John Maddox s knihou *The Doomsday Syndrome* (1972), americký futurolog Herman Kahn, spoluautor knihy *Things to Come* (1972), britský ekonom Wilfred Beckerman s prací *In Defence of Economic Growth* (1974), či R. Buckminster Fuller, autor knihy *An Operating Manual for Spaceship Earth* (1971).

Ve svých pracích shodně konstatují, že expanze moderní ekonomiky nepředstavuje žádnou hrozbu pro životní prostředí, naopak je v ní ukryt klíč k řešení všech environmentálních problémů dnes i ve vzdálené budoucnosti. John Maddox navrhuje řešit hrozbu hladu tím, že budou vykáceny neproduktivní deštné pralesy a půda oseta. R. B. Fuller přirovnává zeměkouli k fídelitému stroji a vyjadřuje přesvědčení, že všechny potenciální problémy budou vyřešeny pomocí počítačů. Stejná víra v možnosti vědy vede roku 1973 přírodovědce W. Modella k vyjádření naděje, že studium organismů žijících v otrávené atmosféře vulkánů nám umožní přizpůsobit se budoucím podmínkám života na Zemi (Naess 1989: 96).

Zmínění vědci přitom vycházejí z nekompromisně optimistických představ o stavu moderní společnosti i o možnostech přírodního prostředí vyrovnávat se s nejrůznějšími důsledky lidské ekonomické expanze. Příroda je v jejich pohledu vnějším světem, jenž získává či pozbývá význam a hodnotu vždy v závislosti na vztahu člověka k ní. Například kategorie přírodních zdrojů má význam pouze vzhledem k cílům, jež s nimi člověk může spojovat, žádnou jinou inherentní hodnotu nemá. Neexistují tedy žádné jiné hranice expanze a růstu než ty, jež klade kapacita formativních aktivit člověka. Protože tato kapacita je v principu neomezená, otázka růstových limitů se stává neaktuální. Například P. Beckmann v práci *Eco-Hysterics and the Technophobes* (1973) konstatuje, že na Zemi ve skutečnosti neexistuje hrozba přelidnění, neboť rozvojové země doženu vyspělé v jejich blahobytu a po-

čet dětí u nich pak poklesne. Neexistuje hrozba hladu, neboť produkce potravin drží krok s růstem počtu obyvatel. Konečně neexistuje ani žádná hrozba vyčerpání zdrojů, protože neobnovitelný není totéž jako nenahraditelný.

Jinou formu argumentace namířené i proti umírněným environmentalistům nalézáme v 80. letech u Rona Arnolda, autora knihy *Ecology Wars* (1987). Lidská činnost a všechny její produkty jsou právě tak částí biosféry jako ptáci či velryby. Znečištění není proto nijak nežádoucí. Je to přirozený důsledek života a práce. Negativistické a nekonstruktivní právní normy omezující průmyslové znečištění jsou právě tak hloupé, jako kdybychom chtěli krávám zákonem nařizovat, že nesmějí produkovat hnůj (Arnold 1987: 115).

Na jiném místě Arnold uvádí, že environmentalisty tak kritizované gigantické nadnárodní firmy jsou podle sociologů (konkrétní jména bohužel neuvádí) naprosto dokonalou formou organizace schopnou řešit všechny případy nerovnováhy prostředí způsobené lidmi (Arnold 1987: 160).

První vlna literatury, jež na přelomu 60. a 70. let z více stran signalizovala hrozby plynoucí z přibližování trajektorií růstu k limitům prostředí, zůstala sociologií až na výjimky téměř nepovšimnuta. Sociologická teorie té doby je po odeznění nadvlády strukturního funkcionalismu rozdrobena v tříšť různorodých škol a proudů hlásících se většinou k interpretativnímu paradigmatu. Teoretikové konfliktu hovoří sice o krizi industriální společnosti a o deziluzi z pokroku, jejich kritika však nemá environmentální rozměr. Pouze část kritiky masové společnosti a konzumu (např. v pojetí J. Baudrillarda) mívá také na ekologické souvislosti nadměrné spotřeby. Teorie směny naopak zkouší přeložit kategorie sociologické do jazyka ekonomie a podřídí interpretaci sociálního dění ověřeným konstrukcím nabídky, poptávky a spotřeby. Rodící se sociobiologie se zaměřuje především na oblast sexuálně podmíněného jednání a zkoumá zvláště rodinu jako nejpřírodnější jednotku lidské společnosti. Reflexivní a kritické proudy v sociologii reagují na zatím nezřetelné a konfušní pohyby ve společnosti, jimiž se ohlašuje ústup organizované modernity. Předpona post- pro označení zásadní restrukturalizace moderní společnosti se objevuje zatím jen výjimečně a spor o celkové hodnocení tohoto přechodu se ještě nerozběhl.

Mnohem pohotověji než sociologové zareagovali na množící se signály překročení mezi ekonomové, filozofové, etici, ale i právníci, diskuse se rozběhly v oblasti náboženství a politologie. Tyto diskuse,

jak plyne z povahy věci, často nerespektovaly úzké hranice jednotlivých oborů.

Jako výstižnou ilustraci charakteru těchto diskusí lze uvést myšlenku Garretta Hardina, jehož stať *The Tragedy of the Commons* vyšla v časopisecké podobě již roku 1968. Dotýkala se zároveň ekonomické, politické i etické dimenze environmentálních problémů. Hardin uvádí ve své stati modelovou situaci obecní pastviny, na niž mají volný přístup všichni chovatelé stád. Pokud stavy pasoucího se dobytka nepřekročí únosnou kapacitu pastviny, je vše v pořádku. Jednoho dne se to však stane a výnosy z pastvy začnou klesat. Logickým způsobem reakce pastevců na klesající výnosy je přihánění dalších kusů dobytka, kde vyšší počet má kompenzovat vzniklé ztráty. Bludný kruh se tím uzavírá a tragédie je dovršena.

Hardinův příklad ukazuje meze, na něž v limitovaném prostředí naráží liberální princip svobody. Sledování soukromých zájmů každým ze zúčastněných nevede ke vzrůstu blaha všech, nýbrž ke zruinování zdrojů. Hardin zároveň poukazuje na funkčnost určitých omezení, která umožňují udržovat čerpání zdrojů na optimální úrovni. Hardin uzavírá, že jedině určité vzájemné omezení, na němž se ve svém vlastním zájmu členové pospolitosti shodnou, může zabránit vyčerpání společných zdrojů. Problém "tragédie obcíny" přitom může vzniknout všude, kde dochází k neomezenému užívání či znečišťování sdílených zdrojů.

Fenomén mezi růstu má zcela zásadní význam jak pro celkové pojetí vztahu člověka ke světu, tak pro možnosti lidské společnosti ve vztahu k přírodnímu prostředí. Diskuse se proto nemohla omezit na pouhé technické dohadování o tom, na kolik let vystačí ještě lidstvu známé zásoby ropy či jakým tempem bude celosvětově ubývat orné půdy a pastvin. Existence mezi růstu sama o sobě volá po více či méně radikálním přehodnocení mnoha dosavadních postojů a zažitých pravd.

K takovému přehodnocení začíná docházet v řadě oblastí a mezi prvními byla teologie. Bouřlivou diskusi zde vyvolala kritická stať historika Lynna Whita *The Historical Roots of Our Ecologic Crisis* publikovaná již v roce 1967 v časopisu *Science*. White tvrdí, že za současnou ekologickou krizi nese křesťanství velkou zodpovědnost, a to z řady důvodů. Židovsko-křesťanská tradice zavedla dualitu mezi člověkem a přírodou a utvrzuje člověka v přesvědčení, podle něhož vykořisťování přírody není na rozdíl od vykořisťování člověka žádným zlem. Zatímco člověk, vytvořen podle obrazu božího, má duši a naději na spasení, zbytek stvoření je zde jen pro lidský užitek. Křesťanství

nemá, podle Whita, žádný respekt pro nehumanizovanou krajinu. Při posledním soudu bude tato kulisa dramatu spasení jako již zbytečná zničena. Křesťanství vedlo, pokračuje White, k desakralizaci přírody a tím otevřelo cestu pro moderní exploataci zdrojů. Neklade žádné překážky destruktivnímu užívání technologií, naopak, svým důrazem na transcendenci brání i estetickému ocenění přírody.

White se domnívá, že křesťanství bude nutno radikálně proměnit, a pokud by to nebylo možné, nahradit je méně antropocentrickým náboženstvím, nejraději zen-buddhismem. K reformě křesťanství doporučoval využít myšlenek Františka z Assisi.

Diskuse o významu křesťanství, ale i jiných světových náboženství pro formování vztahu člověka k přírodě probíhá dodnes a literatura na toto téma je značně rozsáhlá. Z prvních reakcí na Whitovo vystoupení lze uvést například knihu evangelického kněze Johna Cobba nazvanou *Is It Too Late? A Theology of Ecology* (1972). Cobb souhlasí s názorem, podle něhož nese křesťanství svou míru zodpovědnosti za environmentální krizi, dodává však, že například ani náboženské představy amerických Indiánů či systémy orientálních náboženství, byť mohou být v některých bodech ve větší harmonii s přírodou, by samy nebyly schopny environmentální krizi zabránit.

Podobně John Passmore v knize *Man's Responsibility for Nature* (1974) odmítá možnost implantovat západní civilizaci cizí náboženství. Zároveň je skeptický ohledně možnosti využít pro ekologické osvícení víru křesťanskou, která si ve vztahu k přírodě až příliš často protiče. Novou víru nelze vymyslet, buď vyroste z nové zkušenosti zcela spontánně, anebo nevznikne vůbec.

Naopak ti, kdo se domnívají, že křesťanství obsahuje environmentální ohledy, odvolávají se především na myšlenku správcovství, jež bůh svěřil člověku nad stvořenou přírodou, a v této souvislosti ožívují například tradici řádu benediktinů, podle nichž má člověk při užívání přírody pro svou potřebu mít vždy na paměti, že není výtvorem jeho, nýbrž božím.

Téměř současně s teologií dochází též k reflexi nových skutečností na poli filozofie, a to především v souvislosti s potřebou konstituování environmentální etiky. Iniciační úlohu zde sehrála konference konaná počátkem roku 1971 na Univerzitě v Georgii na téma filozofie a environmentální krize. Konference reagovala na první Den Země vyhlášený v USA dne 22. dubna 1970. Podobně jako Den Země se svým ústředním heslem ("Každý Američan má právo na slušné prostředí"), také první ekologická konference filozofů se nesla ve výrazně antropocent-

rickém duchu. Již zde však byla tematizována řada otázek, které tvoří osu environmentalistických diskusí dodnes. Jde především o spor, do jaké míry mají mít případná omezení člověka vůči přírodě charakter pouze instrumentální, tedy do jaké míry jsou jen projevem lidských sebezáchovných zájmů, a v jaké míře jsou projevem respektování vnitřní hodnoty mimolidského života, jež je nezávislá na člověku, jeho zájmech a potřebách. Pokud začneme morální komunitu tímto způsobem rozšiřovat, kde udělat omezující řez? Máme projevovat soucit a snažit se o vcítění pouze vzhledem k nejbližším zvířatům, anebo máme zahrnout do tohoto okruhu kromě všech zvířat také rostliny, či dokonce i neživou přírodu? Jak velké osobní oběti ve prospěch těchto druhých jsou morálně ospravedlnitelné?

Ve zcela praktické rovině naráží na tytéž problémy právní věda. Po několika méně výrazných pokusech byly tyto otázky naplno otevřeny článkem profesora práv z jižní Kalifornie Christophera Stona nazvaném *Should Trees Have Standing?* uveřejněném roku 1972. Stone zde klade otázku, zda by bylo možno přiznat jistá zákonem zaručená práva částem životního prostředí, a tak je ochránit před poškozováním ze strany člověka. Takové opatření by pochopitelně nemohlo znamenat konec užívání přírody člověkem, každé užívání by však bylo doprovázeno přiznáním jistých práv, podobně jako je tomu v případech, kdy člověk užívá služeb druhých lidí. Zájmy přírody či jejích částí by bylo možno zastupovat před soudem, podobně jako jsou dnes zastupovány zájmy nezletilých či nesvéprávných.

Stonova stat' vyvolala v kruzích právníků podobně bouřlivou reakci jako stat' Whitova v kruzích teologů. Stonovi kolegové poukazovali především na to, že rostliny, skály či vzduch nedokáží artikulovat svůj zájem, a proto je sporné, zda vůbec nějaký mají. Slušné zacházení s přírodou nelze prosazovat jako právo přírody, nanejvýš jen jako další z lidských práv – právo na neporušenou přírodu.

Diskuse se vyostřila poté, co do ní v roce 1973 vstoupil australský filozof a aktivista hnutí za práva zvířat Peter Singer svou statí *Animal Liberation* a stejnojmennou knihou o dva roky později. Singer obvinil odpůrce environmentalistů ze speciesismu, tedy z názoru, že máme právo zacházet s příslušníky jiných druhů tak, jak bychom si nepřáli, aby bylo zacházeno s námi. Právě proto, že příroda či jednotlivá zvířata nemohou sama protestovat, vyžaduje boj za jejich práva více altruismu ze strany člověka než všechna předchozí emancipační hnutí. Singer mohl navázat mimo jiné na některé myšlenky Ruth Harrisonové vyslovené již o deset let dříve v práci *Animal Machines* (1964) a nami-

řené proti zneužívání zvířat, proti nadřazování ekonomických zájmů etice a proti "továrnímu farmaření". (Je příznačné, že tato práce obsahuje úvod z pera Rachel Carsonové.)

Diskuse teologů, filozofů a právníků otevřeně koncem 60. a na počátku 70. let oscilovaly kolem ústřední otázky práva člověka a lidské společnosti intervenovat do přírody dle svých zájmů. Původ této otázky je zcela pragmatický, vynořuje se totiž v době, kdy se začíná ukazovat, že intervence člověka do prostředí se mohou stát kontraproduktivní, zisky, které z nich plynou, nemusejí vždy pokrýt náklady, jež jsou s nimi a s odstraňováním jejich důsledků spojeny. Kromě těchto zcela pragmatických úvah dochází ovšem počátkem 70. let též k probuzení či renesanci mnohem komplexnějšího a hlubšího zamyšlení, jež dalo vzniknout radikálnímu environmentálně filozofickému směru – hlubinné ekologii. V době, kdy teoretická a tím spíše empirická sociologie věnují environmentálním problémům jen minimální pozornost, angažuje se při rozvíjení hlubinné ekologie velmi výrazně profesor sociologie Bill Dewall (viz následující kapitola).

Celá 70. léta jsou ve znamení prudkého nástupu zájmu o environmentální problematiku. Vychází řada prací odborníků nejrůznějších profesí, kteří přehodnocují dosavadní pohledy na realitu a jejichž snaha o provedení paradigmatického obratu má nepochybně co říci také zatím stále ještě hluboce zamklé sociologii.

Americký filozof a psycholog Theodore Roszak v práci *Where the Wasteland Ends* (1972) souhlasí s označováním ekologie jako "podvratné vědy", která překračuje kánony exaktního pozitivismu svým holistickým přístupem ke světu. Podstatou ekologického pohledu na svět nejsou ani matematické formalizace, ani biochemický redukcionismus, ale intuitivní citění velké přírodní harmonie a hledání místa člověka v ní. Ve své pozdější práci *Person/Planet: The Creative Disintegration of Industrial Society* spojuje Roszak ochranu diverzity přírody s osvobozením od komplexních byrokracií, které ovládají život moderního člověka. Podává zde však také rady, jak si počínat ekologicky v každodenním životě, a zabývá se otázkou, zda lze přeměnit velká města na přehlednější menší obce.

Roku 1973 vychází neobyčejně vlivná kniha německého ekonoma E. F. Schumachera *Small is Beautiful – Economics as if People Mattered*. Autor v ní, mimo jiné pod vlivem buddhismu, s nímž se důvěrněji seznámil během svého pobytu v Barmě, podrobuje zásadní kritice filozofii růstu, jež pohání západní civilizaci, a staví proti ní koncepci

duchovně plného života v rámci lokalizované ekonomiky orientované na tvůrčí řemeslnou práci a přiblížené svými měřítky i nároky přírodě.

Schumacherovo dílo inspirovalo řadu autorů k tomu, aby analyzovali vztahy mezi velikostí organizací či jiných sociálních útvarů a mírou jejich účinnosti. Rozvíjí se tak mimo jiné myšlenkový směr a hnutí bioregionalismu, jež zdůrazňuje nutnost respektovat přirozené, přírodou dané oblasti pro rozvoj lidských společenství. Pod vlivem myšlenek Schumacherových zkoumá například Kirkpatrick Sale v práci *Human Scale* (1980) škody, jež vznikají, jestliže se určitá firma, organizace či společnost stává příliš velikou. V práci nazvané *Dwellers in the Land* (1985) definuje Sale bioregion jako takovou část zemského povrchu, jejíž hranice, vymezené přírodou a nikoliv nadekretované lidmi, odlišují dané území od sousedních bioregionů typem flóry, fauny, klimatu, vodním režimem, půdními podmínkami a tomu odpovídajícími formami lidského osídlení a kultury. Z ekologického hlediska je základem bioregionalismu přesvědčení, že právě kontrola prostředí vykonávaná na lokální úrovni je neúčinnějším způsobem regulace užívání zdrojů.

Téhož roku jako Schumacher publikuje světoznámý etolog Konrad Lorenz svoji práci *Die acht Todsünden der zivilisierten Menschheit* (1973, česky 1990). Mezi smrtelné hříchy lidstva řadí mimo jiné pře-lidnění, jež vedlo k soustředění obrovských mas lidí do těsného prostoru velkoměst, dále devastaci prostředí, která je doprovodným jevem rozšířeného bludu, podle něhož příroda je nevyčerpatelná. Hovoří však také o patologičnosti snah o maximalizaci krátkodobého zisku, o vyhásinání přirozených citů o škodlivosti rozchodu člověka moderní doby s ověřenými tradicemi předků.

Fyzik F. Capra v práci *The Tao of Physics* (1975, slovensky 1992) vysvětluje revoluci, k níž dochází ve fyzikálních vědách a která, podle jeho názoru, sblíží vědu s filozofií východních náboženství na základě poznání vzájemné spojitosti všeho dění, jež je rovněž základem ekologického přístupu. Ve své pozdější práci *The Turning Point* (1982) se pak Capra snaží vyložit, jaké změny by nový pohled na svět znamenal, pokud by byl použit na výklad sociálních struktur.

William Ophuls domýšlí důsledky existence přirozených limitů pro naše jednání v rovině politologické. Činí tak v práci *Ecology and the Politics of Scarcity: Prologue to a Political Theory of the Steady State* (1977). Konstatuje, že v situaci ekologické nedostatkovosti bude nutno v zájmu přežití pravděpodobně přehodnotit natolik tabuizované představy, jako je "individualistický základ společnosti, pojem nezcizitel-

ných práv, vymezení toho, co má být považováno za štěstí, pojetí svobody jako ničím neomezované volnosti jednání a samotné koncepce *laissez-faire...*" (Ophuls 1977: 36).

Významný protijaderný aktivista, spisovatel a žurnalista Robert Jungk publikuje knihu *Der Atomstaat. Vom Fortschritt in die Unmenschlichkeit* (1977), ve které ukazuje, že omezování lidských svobod a posilování prvků policejního státu může nastat právě v souvislosti s bezpečnostními opatřeními souvisejícími s využíváním atomové energie. Z jaderných elektráren nevyzařuje sice za normálních okolností radioaktivita, představují však i v demokratickém uspořádání ostrůvky vojenskopolicejního dohledu, jenž se z nich může šířit i do zbytku společnosti.

Profesor biologie David Ehrenfeld v práci *The Arrogance of Humanism* (1978) podrobuje kritice snahu moderního člověka podřítit si přírodu za pomoci vědy a techniky doprovázenou naivní vírou v to, že všechny problémy, jež tím mohou vzniknout, jsou technicky řešitelné. Technologická dehumanizace a destrukce přírody je mylně považována za odchylku od zásad humanismu, i když ve skutečnosti je jen logickým projevem jeho odvrácené strany. Ehrenfeld se brání nařčením z misantropismu: "skutečnými misantropy jsou ti, kteří bojují za udržení dnešního šíleného směřování a mají tak málo porozumění pro to, co nás bude nakonec stát" (Ehrenfeld 1978: 260).

Kritika moderní společnosti vedená z antropologických pozic pokračuje i v práci P. Sheparda *Nature and Madness* (1982), jež mapuje vývoj západní kultury za posledních tisíc let. Poukazuje na to, že naše kultura brání člověku mnoha způsoby v kontaktu s přírodou a uzavírá jeho zkušenost do umělého prostředí. Zatímco jiné kultury byly uspořádány tak, že přirozeně vedly člověka od dětství přes mládí k dospělosti, která byla podstatná pro přežití, naše kultura stále více přichod dospělosti blokuje a udržuje své členy ve stadiu rané adolescence. Vydatně přitom spolupůsobí média, jejichž reklamní fráze typu "Já chci", "Dejte mi", "Já první" jsou oslavou infantilní mentality. Toto blokování psychického vývoje na raném stadiu ontogeneze znemožňuje osvojit si zodpovědné postoje včetně zodpovědných postojů vůči přírodě.

Ze sociologů reagujících již v této době na odhalení existence mezi růstu lze uvést méně známé jméno Williama Burche, jenž v práci *Daydreams and Nightmares* publikované již roku 1971 upozorňuje na plýtvavost ideologie růstu, ať je již formulována ve své kapitalistické, či socialistické podobě.

Ze známějších sociologů upozorňuje na samém počátku 70. let na problémy spojené s existencí mezi růstu zřejmě nejvýrazněji francouzský kritik spotřební kultury Jean Baudrillard. Činí tak v práci nazvané *La société de consommation, ses mythes, ses structures*, publikované v prvním vydání již v roce 1970. Baudrillard upozorňuje, že v důsledku expanze městského prostředí a průmyslové výroby se stávají nedostatkovými přírodní statky, jež byly dříve dostupny všem. Masová výroba konzumních statků činí stále obtížněji dostupnými obyčejnou nezávadnou vodu, čistý vzduch a klidné prostředí. Čím více konzumu je nabízeno masám, tím větším přepychem se stává možnost kontaktu s relativně nedotčenou přírodou. Nerovnost se tedy neredukuje, pouze se přenáší do jiných oblastí. Tato myšlenka již v sobě obsahuje jádro celé koncepce rizikové společnosti, neboť upozorňuje na skutečnost, že rozsáhlejší distribuce sociálního dobra (spotřebních statků) vede ve svých důsledcích k rostoucí distribuci sociálních zel v podobě rizik a ohrožení spjatých s moderní výrobou.

SOCIÁLNÍ EKOLOGIE A EKOLOGIE HLUBINNÁ

Buldozer je část Země, jež byla transformována k destrukci sebe samé. Když buldozer zničíte, vrátíte ho jeho neodcizené podstatě – Zemi.

D. Foreman

Při absenci výraznějšího zájmu ze strany sociologů o problematiku environmentálních souvislostí a ekologických dopadů fungování moderní společnosti v jistém smyslu obsadil niku sociologie americký filozof Murray Bookchin.

Již počátkem 50. let, tedy deset let před Rachel Carsonovou, se kriticky vyjadřuje k problémům pesticidů a dalších chemikálií, jež zaměřují potravu. V polovině 50. let se účastnil protestů proti atomovým pokusům. Jeho práce *Our Synthetic Environment* vyšla šest měsíců před *Tichým jarem* R. Carsonové. Počátkem 60. let provádí jako jeden z prvních radikální kritiku společnosti z pozic ekologie a v práci *Ecology and Revolutionary Thought* (1965) výslovně spojuje ekologii s anarchismem. Své názory označuje termínem "sociální ekologie" a v roce 1974 spoluzaložil Institut pro sociální ekologii při univerzitě ve Vermontu.

Bookchin výmluvně líčí, kam dospěl proces ekologické adaptace společnosti tak, jak ji chápal například A. Hawley. "Nyní žijeme pod stálou hrozbou, že živoucí svět bude neodvolatelně podkopán společností, která zešílela vinou své potřeby růstu. Organické je nahrazováno anorganickým, půda betonem, lesy jalovou zemí, diverzita životních forem zjednodušenými ekosystémy. Krátce, dochází k posunutí evolučních hodin směrem nazpět k ranějšímu, více anorganickému a minerálnímu světu, který není schopen podporovat komplexní formy života včetně lidského druhu" (Bookchin 1991: 29).

Podle Bookchina jsou naše ekologické problémy v zásadě sociálními problémy a jejich řešení vyžaduje sociální změnu. Kořistnický vztah člověka k přírodě se historicky vyvinul jako odraz společenských poměrů založených na kořistnickém vztahu mezi lidmi. Vztahy nadvlády a podřízení v rámci společnosti inspirují k zaujetí téhož postoje i vůči přírodě. Takové vztahy však nejsou univerzální nezbytností: "Představa, že člověku je určeno ovládnout přírodu, není v žádném případě univerzálním rysem lidské kultury. Tato představa je

téměř zcela cizí takzvaným primitivním či preliterárním společností. Je třeba důrazně upozornit na skutečnost, že tato představa se jen postupně vynořila v průběhu sociálního vývoje, kdy dochází k rostoucí nadvládě člověka nad člověkem" (Bookchin 1982: 43).

Sociální poměry, v nichž je lidem umožněno volně kooperovat, neorganizovat se hierarchicky a žít v decentralizovaných komunitách, generují jiný vztah člověka k přírodě než hierarchizovaná a autoritářská moderní masová společnost. Také forma vědy a techniky a její míra citlivosti ve vztahu k přírodě je dána v první řadě podobou společnosti a v nehierarchické společnosti by se teprve moderní technologie mohla rozvinout ve všech svých kladných potenciích.

Nelze tedy říci, že lidská kultura by byla nutně protipřírodní. Člověk jako takový je ostatně článkem evoluce života, vyšel z přírody a zůstává její částí. Vývoj společnosti, která představuje "druhou přírodu člověka", však nastoupil špatný směr, který je nutno korigovat. Taková změna směru však nemůže vést už nikdy zpět, člověk se musí stát vyvinutějším, nikoliv jednodušším. Řešení není v ústupu od humanity, ale v její kultivaci.

Moderní společnost nelze zatratit a rozum opustit jen proto, že osvícenství bylo redukováno na průmyslový racionalismus, účinnost vyzvednuta nad etiku, věda pozvednuta nad cit a technologie zneužita proti přírodě včetně přírody v člověku. Tyto deformace vyplynuly z typu autoritářské a nadměrně centralizované společnosti, která myšlenek osvícenství využila či spíše zneužila pro reprodukci svých nerovností.

Ústředním pojmem Bookchinovy koncepce je hierarchie, autorita, nerovnost chápané jako synonyma. Mocenskou nerovnost přitom nedovojuje, na rozdíl od marxismu, z nerovnosti ekonomické, je to širší vztah, jehož prototypem je patriarchální postavení pána domu a který se manifestuje právě tak ve vztazích mezi generacemi, pohlavími, rasami, v rodině, v církvi, v oblasti politiky.

Proti vertikálním hierarchiím staví horizontální diverzitu, jejíž význam odvozuje právě z ekologie. Průmyslová společnost prudce redukuje diverzitu současně v rovině společenské i v rovině přírodní. Uvnitř lidské společnosti podporuje uniformitu velkých organizací a posléze nadnárodních firem, jež tytéž vzorce kořistění uplatňují po celém světě. Zároveň klesá diverzita v přírodě, jež se stává pouhou materií pro zvyšování zisků průmyslových stejně tak jako pro zvyšování vlivu politických kolosů. Bookchin klade důraz na diverzifikaci ve všech oblastech, počínaje diverzifikací pěstovaných plodin namísto

monokultur, přes diverzifikaci v užívání alternativních zdrojů energie až po diverzifikaci v podobě přeměny velkoměst v potravinově i energeticky relativně soběstačná zahradní města.

Příroda rovněž poskytuje Bookchinovi model organizace, která není uspořádána hierarchicky, ale funguje na základě spontánní kooperace. Nepřítomnost hierarchie při zachování různosti, podle jeho názoru, přispívá podstatně ke stabilitě a harmonii.

Lze ukázat, že Bookchinův systém sociální ekologie odpovídá mentalitě radikální drobné buržoazie protestující proti nadvládě ekonomických kolosů a byrokraticky řízených nadnárodních firem. Forma protestu je přitom ve shodě s mentalitou maloburžoazie vysoce individualistická, boj proti organizované moci nemá podobu třídní kolektivní akce, nýbrž vášnivého individuálního protestu drobných vlastníků, kteří se cítí být ohroženi bezohledností postupující racionalizace produkce (Mellos 1988: 102). Otázkou zůstává, nakolik by si celá tato myšlenková koncepce (jako klasická ukázka maloburžoazního radikalismu) vystačila i bez kategorie přírody. Zdá se totiž, že kvality typu nehierarchičnosti a soběstačnosti, které Bookchin (což je z hlediska ekologie ostatně velmi sporné) nalézá v ekosystémech, mohou být jen zpětným promítnutím tradičních idejí anarchismu do světa přírody, aby poté zpětně vydaly svědectví o přirozenosti navrhované koncepce sociální rekonstrukce.

Poukaz na ideologické pozadí Bookchinovy ekologické koncepce nás ovšem přivádí k obecnějšímu zamyšlení. Lze ve světě, v němž jednotlivci i skupiny interpretují realitu pod zorným úhlem svých zájmů, vůbec ještě nalézt místo pro koncepci přírody, která by byla takových zájmů prosta? Lze si představit environmentální hnutí, které by vystupovalo ve jménu vyšších zájmů přírody, aniž by tím zároveň hájilo své zcela prozaické zájmy sociální?

Zdá se, že nejvýznamnějším kandidátem na takové postavení je hlubinná ekologie. Tento myšlenkový proud a zároveň forma aktivního hnutí vzniká jako snaha radikálně řešit problémy, jež se v rámci tradičních orientací náboženství, filozofie, práva a morálky zdají být neřešitelné. Termín hlubinná ekologie použil norský filozof Arne Naess poprvé v roce 1972 a v prvním náčrtu ji představil v krátké, pětistránkové stati, jež byla publikována následujícího roku v časopise *Inquiry* pod názvem *The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movement: A Summary*.

Termínem "mělká" ekologie zde označuje Naess konvenční snahy o snížení míry znečišťování a tempa vyčerpávání zdrojů. Tyto snahy

jsou vedeny zcela pragmatickou antropocentrickou motivací, mají ochránit zdraví a zvýšit životní komfort obyvatel rozvinutých zemí. Naproti tomu hlubinná ekologie odmítá podobný antropocentrismus. Vychází z názoru, že člověka nelze vydělovat z přírodního prostředí a stavět ho do opozice vůči němu. Také jiné formy života a příroda jako celek mají svou hodnotu, mají ji samy v sobě, zcela bez ohledu na lidské ocenění a lidské potřeby.

V dubnu 1984 Arne Naess a Američan George Sessions sumarizovali patnáct let úvah o hlubinné ekologii a formulovali osm základních principů hlubinné ekologie; výčet doprovodili důležitými vysvětlujícími poznámkami:

1. Rozkvět všech i mimolidských forem života na Zemi má hodnotu sám v sobě. Hodnota mimolidských forem života je nezávislá na užitečnosti, kterou mohou mít pro omezené lidské cíle.

2. Bohatství a různost forem života mají rovněž hodnotu samy o sobě a přispívají k rozkvětu člověka i ostatních forem života.

3. Lidé nemají právo redukovat toto bohatství a různost s výjimkou zajištění svých životních potřeb.

4. Současná míra zasahování lidí do mimolidského světa je nadměrná a situace se rychle zhoršuje.

5. Rozkvět lidského života a celých kultur je slučitelný s podstatným úbytkem lidské populace. Rozkvět mimolidských forem života takový úbytek vyžaduje.

6. Významná změna podmínek života k lepšímu vyžaduje změny v politice. Ty ovlivní základní ekonomické, technologické a ideologické struktury.

7. Ideologická změna spočívá hlavně v ocenění kvality života nezávislé na zvyšování životní úrovně.

8. Ti, kdo souhlasí s uvedenými body, mají povinnost přímo či nepřímo se účastnit úsilí o dosažení nezbytných změn.

Oba filozofové upřesňují svoji proklamaci v řadě poznámek: termínem "život" například míní nejen jednotlivé organismy či druhy, ale též řeky, krajinu, ekosystémy a celou Zemi. V případě diversity se jim nejedná pouze o uchování určitého počtu druhů, ale i o uchování počtu jejich jednotlivých členů. Stejný důraz jako na lidská práva kladou na to, co lidé v žádném případě nemají právo činit. Uvědomují si, že termín "vitální potřeba" je vágní a musí být vždy posuzován v kontextu dané společnosti. Připouštějí, že lidé budou vždy modifikovat ekosys-

témy. Jde jim o míru těchto zásahů (například dnešní rozloha divočiny je, podle jejich názoru, nedostatečná). Stabilizace a redukce lidské populace vyžaduje určitý čas. Je ovšem třeba vědět, že čím déle budeme čekat, tím komplikovanější situaci budeme muset řešit. Při dnešním počtu obyvatel se lidstvo nemůže chovat ekologicky. Dnešní trend odvozovat prestiž od možnosti konzumu ignoruje jiné než čistě tržní hodnoty. Přitom hodnoty kvality života nebudou nikdy z hlediska ekonomů uspokojivě kvantifikovatelné.

V roce 1976 vydává Naess nejprve v norštině práci, jež byla později přeložena do angličtiny a publikována pod názvem *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Ecosophy* (1989). Rozpracovává zde hlavní myšlenky ekosofie, kterou chápe jako filozofii ekologické harmonie či rovnováhy.

"Lidstvo je prvním druhem žijícím na Zemi, jež má intelektuální kapacitu dostatečnou k tomu, aby dokázalo vědomě omezovat svůj počet a žít v trvalé dynamické rovnováze s jinými formami života," konstatuje hned v úvodu této práce (Naess 1989: 23). Člověk má možnost neponechávat rozvoj slepým silám, nýbrž ovlivnit běh věcí svou sebedisciplínou.

Hlavní teze knihy praví: "Krise životních podmínek na Zemi by nám měla pomoci vybrat si novou cestu s novými kritérii pro to, co znamená pokrok, účinnost a racionální jednání" (Naess 1989: 26). Právě ekologická krize nám může otevřít oči a může nám pomoci upamátovat se na souvislosti, které jsme dosud přehlíželi ve snaze co nejúspěšněji se adaptovat na podmínky vysoce urbanizované a přetechnizované komplexní společnosti. Naess podrobuje tuto společnost kritice a jako její hybné síly identifikuje nekontrolovanou expanzi nikoli lidských potřeb, nýbrž potřeb velké politiky a velkého byznysu. Je v zájmu těchto sil ztotožňovat materiální spotřebu s kvalitou života.

Naess se nedomnívá, že by změna mohla nastat jinak než skrze tvrdý politický zápas a hlubokou změnu ekonomických cílů sledovaných průmyslovými státy. Naopak rozšíření těchto cílů i na dnešní státy rozvojové by přivodilo ekologický Armagedon, konstatuje na jiném místě (Naess 1989: 25).

Naess cítí nutnost rozšířit čistě vědecký ekologický přístup o morální dimenzi, neboť bez ní je neschopen jakkoliv nám pomoci. Věda nám nechce a ani nemůže říci, co máme dělat. Ekologie coby přírodovědná disciplína zaznamenává pouze následné změny prostředí, nikterak je přitom nehodnotí. Tato skutečnost, byť může imponovat svou exaktností, má zcela konkrétní politický dopad. Přírodovědní ekolo-

gové v důsledku obrovské komplexnosti vztahů v přírodě nemohou přesně vědět, kam ekologické změny směřují, ani jak dopadnou. To nahrává politikům, jimž se tím umožňuje smést nepříjemné věci ze stolu do doby, než se bude vědět více. Ekologie jako přírodovědná disciplína je koneckonců neutrální k devastaci životního prostředí. Pokud chce zůstat vědou, nemůže se vyjádřit k otázce, zda je devastace přírodního prostředí dobrá, anebo špatná. Proto je třeba stanovit nezávisle na ní zcela normativně, že diverzita organismů, ekologická komplexnost i evoluce jsou samy o sobě dobré, ať již přispívají, či nepřispívají ke stabilitě, funkčnosti a rovnováze ekosystémů.

Práce Arne Naesse nezůstává v oblasti čisté environmentální etiky, ale obsahuje řadu sociologicky vysoce relevantních momentů. U Naesse nalezneme myšlenky o fatálním oddělení politiky a vědy, které vede k situaci, kdy politikové ani úředníci nejsou schopni testovat pravdivost vysvětlení, jež jsou jejich ústy předkládána veřejnosti. Nalezneme u něj myšlenky o podobně fatálním osamostatnění ekonomické logiky diktované od nynějška zbytku sociální. Uvažuje o makrosociálních tlacích, které blokují rozvoj dobrovolné skromnosti: moderní průmyslová technologie je faktorem centralizace, směřuje ke stále větší velikosti a snižuje rozsah oblasti, v níž se může vyvíjet autonomní ekonomická činnost. Poutá nás k velkým trhům a nutí nás usilovat o stále vyšší příjem. Stále neosobnější administrativní technologie jsou připodobněny technologiím průmyslovým (Naess 1989: 92).

Naess se vyjadřuje k velice ožehavému problému přelidnění. "Přeme-li se o to, kolik lidí by uživila tato planeta, je to jako kdybychom odhadovali, kolik cigaret může člověk vykouřit, než zemře na rakovinu" (Naess 1989: 140). Je naprostý nesmysl považovat neosídlenou krajinu za neproduktivní. Z hlediska mělké ekologie je nutno si uvědomit, že neporušené ekosystémy zajišťují životně důležité funkce i pro lidi žijící na jiných kontinentech, z hlediska hlubinné ekologie nemá pak již vůbec smysl hovořit o neobydlené zemi jako o zemi prázdné.

Diskuse o počtu obyvatel, jež unese naše Země, jsou zavádějící také proto, že nepřihlížejí k obrovským rozdílům v životní úrovni. Počátkem 70. let by Země unesla půl miliardy lidí s konzumní úrovní Američanů. Chceme-li brát ohled na jiné tvory a na neporušené ekosystémy, je při dané konzumní náročnosti i tento počet příliš vysoký. Naess zdůrazňuje, že negativní reakce na přelidnění není negativní reakcí na člověka. Naopak, úcta k člověku předpokládá, že bude mít ke svému

rozvinutí zajištěn prostor a volnou přírodu. Jinak je sice jako druh velmi početný, ale zároveň velmi deformovaný (Naess 1989: 141).

Sociologicky relevantní prvky v myšlení Arne Naesse můžeme nalézt jak v jeho modelu člověka a lidského chování, tak pochopitelně také v úvahách o environmentálně příznivém uspořádání společnosti. V prvním ohledu Naess vyvrací námitky, podle nichž hlubinná ekologie degraduje člověka tím, že ho klade na úroveň ostatních živých tvorů. Naessova teze, podle níž všechny formy života mají naprosto stejné právo na život a rozkvět, vyvolala škodolibé nářky o lásce k mikro-bům a bacilům ze strany těch, kdo ji ne zcela pochopili. Naess velice dobře ví, že člověk je nucen, chce-li vůbec přežít, omezovat a dokonce ničit jiné formy života. V tomto ohledu není žádnou výjimkou z přírodních pravidel. Lze-li však zabít proto, že jsem hladov, není možno zabíjet z toho titulu, že jsem údajně lepší a dokonalejší. Člověk, který omezuje jiné formy života nad svou potřebu, je ve skutečnosti horší než ony. Tímto způsobem si svoji superioritu dokazovat nemůže, má v zásadě respektovat rovná práva všech tvorů a všech částí přírody na život a rozkvět.

Teprve pokud je takového respektu schopen, činí ho to skutečně výjimečným, neboť se stává jediným tvorem, který se dobrovolně omezí tam, kde by, bráno čistě technicky, nemusel. Svoji supremacii však může stavět právě jen na tomto základě a nikoli, jako dosud, na libovolném masakrování jiných tvorů. Paradoxně tedy jedině člověk, který chápe, že je naprosto roven ostatním formám života, stává se nad ně v této své jedinečné schopnosti povznesen. "Vynošení se lidského ekologického vědomí je filozoficky významná myšlenka: na Zemi se vyvinula forma života, která je schopna porozumět a ocenit své vztahy se všemi ostatními formami života a s celou Zemí" (Naess 1989: 166).

Člověk, který nedospěje k vědomí ekologických souvislostí, je tedy člověk nerozvinutý, deformovaný, odcizený svým nejlidštějším potenciím. A naopak uznání toho, že každý tvor a každý kus přírody má právo na seberealizaci podle své vlastní přirozenosti, je teprve výrazem a dovršením seberealizace člověka, je specificky lidskou formou seberealizace, nedostupnou žádným jiným formám života. Podobně jako v rytířské minulosti služba pošlechčovala, v koncepci Arne Naesse pokora vůči jiným formám života člověka nad tyto formy vyzvedává, aniž by jim ho ovšem nadřazovala. Mravní převaha obsažená v pocitu zodpovědnosti nastupuje na místo obyčejné a primitivní manipulativní nadvlády.

Zásadním praktickým problémem této koncepce je pochopitelně odlišení přiměřené a nadměrné míry omezování života pro naše potřeby. Z Naessovy filozofie plyne, že je přípustné porážet zvířata, abychom nezemřeli hladu, není však ospravedlnitelné provádět testy na zvířatech pro potřeby vývoje nových potravinářských barviv. Základní potřeby lidí mají přednost před potřebami jiných druhů. Dostanou-li se však do konfliktu vitální potřeby jiných druhů s periferními potřebami lidí, je zapotřebí upřednostnit ty první.

Slabinou tohoto vymezení je pochopitelně stanovení mezí, za nimiž se vitální potřeby mění v potřeby okrajové, a také určení toho, kdo by měl podobné meze stanovit. Tím spíše, že šíře intervalu, v němž se tyto meze pohybují, je spolupodmíněna kulturně a civilizačně. Podobné komplikace ovšem nebrání tomu, aby environmentalisté nemohli podrobit kritice alespoň nejnapadnější excesy v tvorbě zbytečných materiálních potřeb.

Naessova koncepce úzké vzájemné spjatosti a provázanosti člověka se světem ostatních životních forem se v sociologičtější podobě stala základem Beckovy koncepce jednoty moderní společnosti a jejího prostředí. Podle Naesse: "My nejsme vně zbytku přírody, a proto s ní nemůžeme zacházet, jak se nám zlíbí, aniž by to mělo vliv na nás samotné. Musíme si uvědomit, co činíme sami sobě, když říkáme, že měníme pouze vnější přírodu" (Naess 1989: 165). Ulrich Beck neodvozuje spjatost člověka a přírody z lidské schopnosti identifikovat se se stále širším okruhem bytostí. Jednota společnosti a přírody se stala v průmyslové fázi moderny technologickým faktem. Plynou z ní však podobné bumerangové důsledky: "Rubem zespolečenštěné přírody je zespolečenštění poškozování přírody, jeho transformace v sociální, ekonomická a politická ohrožení systému vysoce průmyslové globální společnosti" (Beck 1986: 10).

V názorech na environmentálně nejvhodnější uspořádání společnosti se ani Naessova koncepce nevyhnula základnímu problému celého environmentálního hnutí. Dokáže až do značných podrobností popsat obrys takové společnosti, která by životní prostředí poškozovala ve srovnání s tou dnešní jen minimálně, jeho představy o tom, jak k ní dospět, jsou však více než mlhavé. To samozřejmě neznamená, že samotná vize nemá žádnou cenu. Přinejmenším pomáhá uvědomit si, nakolik je dnešní model společenského uspořádání devastující a jaké obrovské rezervy a dluhy v tomto ohledu má společnost, jež se považuje za vrchol racionality.

Ke svému prostředí vlídná společnost nemá dnešní vysoce centralizovanou podobu, sestává z početně ne příliš velkých komunit, jimž orientace na zemědělskou produkci v kombinaci s využíváním měkkých technologií orientovaných na suroviny z lokálních zdrojů umožňuje poměrně vysokou míru hospodářské soběstačnosti. Vyšší funkce zajišťující specializovanou zdravotní péči, provozování vědy a další specializované činnosti jsou soustředěny v obslužných komunitách. Existující sociální rozdíly v rámci obcí jsou jen takové, že nevyklučují možnost pracovat a žít pospolu. Namísto jednostranné profesní zdatnosti jsou rozvíjeny i ty stránky osobnosti, jež se realizují například v umění. Rozhodování je činěno těmi, jichž se týká, a také projevy antisociálního jednání jsou korigovány v zásadě nenásilně a vlastními silami.

Naess diagnostikuje poměrně přesně síly, které proti podobnému uspořádání působí. Jejich společným jmenovatelem je nadměrná centralizace a nadřazování kritéria finančního zisku všem ostatním zájmům. Centralizovaná národní ekonomika přizpůsobuje svým potřebám měřítko infrastruktury a vytváří podmínky, kdy šance na zisk jsou generovány v nadkomunitních institucích. Podobně jako oblast práce, je centralizována a standardizována, především zásluhou televize, také oblast kultury a zábavy. Ve stejném měřítku je centralizována také zdravotní a sociální politika, což umožňuje zaměřit se pouze na symptomy, nikoli na vlastní příčiny problémů. Zbytek lokální komunity a mezigeneračních vztahů jsou zpřetrhávány a ničeny v důsledku prostorové mobility vynucované trhem. Nepříznivé tendence budou dále silít spolu s tím, jak nadnárodní konkurence a nadnárodní velké firmy umocní centralizaci v měřítku globálním. Ze soběstačnosti a z používání měkkých technologií se na nadnárodních trzích neprofituje. Lokální zdroje jsou naopak stále důsledněji využívány cizími firmami. Specializace celých národních ekonomik podle potřeb tržní konkurenceschopnosti nalézá svou analogii v omezeném a jednostranném profesionalismu individuí (v oblasti sportu, umění, vědy, techniky aj.). V makro i mikrorovině platí, že rozvoj schopností do šíře je nevýnosný, neboť za všestrannost se neplatí.

Tak velkou změnu, jakou navrhuje, lze uskutečnit jen v postupných krocích: "Nepotřebujeme sjednotit se na představě jakési cílové utopie, ale prodiskutovat omezené programy politických priorit v rámci současných politických konfliktů" (Naess 1989: 160).

Tato cesta má však minimálně dvě slabiny. První spočívá v určitém úpadku vlivu klasických politických institucí v době, kdy nadnárodní

firmy mají více moci než mnohé státy. "Schopnost demokratických institucí určovat politiku v naší době neustále klesá, protože velký vliv na rozhodování přejímají mocné nátlakové skupiny" (Naess 1989: 131). Navíc formální vzdělání a osvěta, tyto tradiční mechanismy kultivace vědomí občanské společnosti, ztrácejí dnes svůj vliv.

Druhým problematickým místem je obtížná slučitelnost radikálních požadavků hlubinné ekologie s požadavky tradičních politických proudů. "Základem hnutí hlubinné ekologie je názor, že jeho cílů nelze dosáhnout bez hlubokých změn současné průmyslové společnosti" (Naess 1989: 153). Problém je v tom, že politické strany, ani například odborová hnutí, si takové hlubší změny nepřejí. S liberálně orientovanými stranami se lze stěžít shodnout, brání tomu zcela odlišný pohled na otázku blahodárnosti či škodlivosti ekonomického růstu i jejich krajně antropocentricky vyhraněné chápání lidské svobody ústící v agresivní individualismus. Socialistické myšlení, přes existenci určitých styčných bodů, odpuzuje hlubinnou ekologii svým důrazem na maximalizaci produkce a spotřeby, na centralizaci, na konzumní materialismus. Anarchismus zase nedoceňuje nutnost existence určitých a relativně silných politických institucí, jež jediné mohou čelit silám rozvratu a lokálního násilí. Konzervatismus je zase znevýhodněn svou úzkou vazbou na křesťanské náboženství s jeho výrazným antropocentrickým potenciálem.

Výsledkem je Naessův pesimistický povzdech: "Během příštích dvaceti až třiceti let by mělo být učiněno množství závažných kolektivních rozhodnutí. Až dosud však jen málo nasvědčuje tomu, že učiněna skutečně budou" (Naess 1989: 193).

Ve Spojených státech popularizovali Naessovu koncepci hlubinné ekologie v teoretické rovině především George Sessions a sociolog Bill Devall, autoři knihy *Deep Ecology* (1985). Konstatují, že hlubinná ekologie zpochybňuje všechny pilíře dnes převládající mentality. Otrásá vírou v to, že:

1. Lidé jsou zásadně odlišní od všech ostatních pozemských stvoření a mají jim vládnout.
2. Lidé jsou pány svého vlastního osudu. Mohou libovolně volit své cíle a činit vše pro jejich dosažení.
3. Svět je tak rozlehlý, že lidem může poskytnout neomezené prostředky.
4. Dějiny lidstva jsou dějinami pokroku. Každý problém má své řešení, a proto pokrok nikdy neustane (Devall, Sessions 1985: 43).

Moderní společnost je přitom uspořádána způsobem, který tuto mentalitu neustále reprodukuje. I když naše vitální potřeby jsou prostší, než si většina z nás myslí, společensky jsou hypertrofovány. Tatáž společenská realita zároveň vede k atrofii našich potřeb duchovních. Technickoprůmyslová společnost je ovládána propagandou, která podporuje falešné potřeby a destruktivní touhy, jež mají podpořit rostoucí produkci a spotřebu zboží. Tento mechanismus nás zároveň odvádí od pohledu na skutečný stav věcí a blokuje rozvoj duševní dospělosti.

Devall a Sessions vypočítávají zásadní rozdíly, které staví proti sobě postoj technokratický a alternativní postoj hlubinné ekologie:

<i>technokratický postoj</i>	<i>alternativní postoj</i>
centralizovaná moc	decentralizace
byrokratizace	samospráva
velká politika	lokální autonomie
důraz na práva	důraz na povinnosti
řízení pomocí policie	vedení příkladem
soupeřivost	vzájemná pomoc
růst konzumu	jednoduchost potřeb
více vládní regulace	seberegulace
světská autorita	respekt pro duchovno
monopolizace náboženství církvemi	participace laické obce
monopol na ideologii	tolerantnost pohledů
příroda jako zásoba zdrojů	komunikace s přírodou
občanství jen pro člověka	práva zvířat a rostlin

Hlubinná ekologie nezůstala záležitostí akademických diskusí. Inspirovala radikální ekologické hnutí zaměřené především na ochranu divočiny a oceánů jako nejcistších rezervoárů sil přirozené evoluce. Na přelomu 70. a 80. let se pevněji formují radikální organizace typu Earth First! Davida Foremana či Sea Shepherd Society v čele s Paulem Watsonem. Tyto skupiny chtějí radikálními prostředky upozornit na nutnost ochrany divočiny, a to nikoli již jen v zájmu omezeného antropocentrismu. V polovině 80. let se tyto radikální organizace dostávají do sporů s představiteli sociální ekologie, kteří je viní z nedostatku sociálního realismu, ze sociologické naivity, ba i z misantropismu. Diskuse mezi představiteli obou směrů, tedy především Murrayem Bookchinem a Davidem Foremanem, je ze sociologického hlediska poučná,

neboť odkryla řadu rozporů, na něž narážejí snahy přizpůsobit systém moderní společnosti faktu existence limitů růstu.

Bookchin roku 1987 pro mnohé poněkud překvapivě vystoupil s ostrou kritikou některých důsledků hlubinné ekologie. Reagoval tím na některé krajní výroky ochránců divočiny o člověku a lidské kultuře jako zhoubné rakovině Země. Již počátkem 80. let upozornil Roderick Nash, historik amerického environmentálního hnutí, na to, že uvnitř samotné radikální ekologie existují dva odlišné směry: první vychází z vize divočiny, druhý z vize zahrady. První směr má blízko k hlubinné ekologii a snaží se ochránit maximum povrchu planety před zásahy člověka, jenž je jen jedním z mnoha živočišných druhů, z hlediska některých interpretací hlubinné ekologie zcela rovnoprávných a rovnocenných. Lidskou společnost nemá cenu transformovat, je třeba jí přísně vymezit patřičné meze, tak aby zbylo i na jiné druhy.

Druhý směr vychází naopak z názorů o primární potřebě změn společenských, a to ve směru k větší rovnosti a k větší decentralizaci. Otázka ochrany divočiny je zde druhotná, důležité je, aby se lidská společnost, která pokrývá již téměř celou planetu, chovala k prostředí co nejméně škodlivě.

Oba směry mají svá silnější argumentační místa i své slabiny. Foremanova ochrana divočiny inspirovaná hlubinnou ekologií je vedena snahou zajistit co nejvíce prostoru pro průběh spontánní přírodní evoluce, do níž člověk nemá právo zasahovat. Dovedeno do důsledků, pokud nedojde k vymření lidstva, lze tento cíl naplňovat vždy jen polovičatě. Někteří z radikálů se dali strhnout až k úvahám o blahodárnosti AIDS a k požadavku nezasahovat proti vlnám hladomoru a ponechat přírodu, aby si poradila sama. V této stěži akceptovatelné krajnosti je ovšem podobný způsob uvažování ve svých důsledcích protipřírodní, neboť upírá člověku jako jedinému druhu právo snažit se o totéž, oč se snaží všechny ostatní druhy, tedy přežít.

Bookchinova sociální ekologie je profilována již ve svých východiscích značně odlišně. Jejím základem je tvrzení, že lidská společnost může být utvářena různým způsobem a dopad lidských činností na přírodu se podle toho může výrazně měnit. Kořistnickým vztahem k přírodě se vyznačují pouze společnosti, které jsou vystaveny na kořistnických vztazích mezi lidmi. Pohled na přírodu jako na něco méněcenného převládá ve společnostech uspořádaných hierarchicky.

Zatímco Bookchin kritizoval ochránce divočiny za naprostou ignoranci společenských podmínek devastujícího přístupu člověka ke světu, Foreman obvinil sociální ekology z toho, že ekologii používají

jen jako zástěrku pro prosazování svých levicově anarchistických receptů na společenské uspořádání.

Po delší době neproduktivního vzájemného osočování se stoupenci obou táborů sešli na přelomu 80. a 90. let k diskusi o tom, co je vlastně dělí a co spojuje. Diskuse, z níž byla pořizena kniha *Defending the Earth*, oba hlavní protagonisty jednak sblížila, jednak vyjasnila, v čem jejich názory zůstávají odlišné.

K naprosté shodě došlo v záporném postoji ohledně práv člověka ambiciózně zasahovat do přírodních dějů. Příroda je příliš komplexní a příliš tajemná, než aby člověk mohl pomýšlet na její úplnou kontrolu pomocí svých technologií. Je třeba ponechat jí maximum spontaneity v místech, která člověk zatím nekolonizoval, a to jak prostorově, tak funkčně. Další rozšiřování zásahů do přírody přináší stále více rizik v porovnání se zisky. Je tedy třeba vzít vědcům právo mučit zvířata, velkým společnostem vzít právo vykácat zbytky pralesů, lovcům a rybářům odejmout právo pobíjet zbytky ohrožených živočichů.

Zároveň však především Bookchin naléhá, aby návrat k přírodě nebyl snad hledán v opuštění rozumu a v návratu ke starým mýtům a přírodním ceremoniálům, které by s sebou časem nutně přinesly formování hierarchií kněží a kněžek a nové formy uměle udržované nevědomosti. Ekologickou spiritualitu nelze rozvíjet jako antitezi civilizace. Na moderní dobu nelze zapomenout, je třeba pokusit se co nejúplněji zmírnit zla, která mimo jiných věcí též přinesla.

Shoda zavládla i v identifikaci sil, které představují hlavní nebezpečí naší doby. Jsou to zcela bezkonkurenčně velké nadnárodní monopoly, byrokraticky řízené mamutí organizace, které ve jménu zisku zbavují lokality, regiony i celé národní ekonomiky i posledního zdání soběstačnosti a podřizují je potřebám globalizovaných toků zboží a financí. Ničí tím pochopitelně také samotnou podstatu myšlenky svobodného trhu a snižují význam občanské společnosti.

A konečně se oba tábory shodly také na tom nejdůležitějším – na společné vizi budoucnosti. Tu spatřují v bioregionalismu, tedy v postupném přechodu k decentralizovaným jednotkám, přičemž decentralizace nemá zdaleka jen politický význam, ale projevuje se rovněž v přiblížení k lokálním možnostem a k místním zdrojům, v decentralizaci energetiky a v poklesu závislosti na vzdálených trzích. Podle Bookchina decentralizace znamená citlivé přizpůsobování člověka možnostem místa, ve kterém žije, namísto dosavadního hledání stále vzdálenějších rezerv umožňujících ještě po určitou dobu omezenou ka-

pacitu několika "nejvyspělejších" míst na světě ve všech ohledech mnohonásobně překračovat.

V tomto bodě je ovšem již ukryt jeden ze zdrojů napětí, jež mezi oběma pohledy přetrvává. Bookchinova představa sítě zahradních měst obklopených pásem půdy obdělávané pro vlastní spotřebu je prostorově velmi náročná a ponechává jen málo místa pro nekultivovanou divočinu. Foremanovi by jistě byla bližší představa velkých měst, ve kterých je obyvatelstvo koncentrováno na relativně malé ploše, zatímco vnitrozemí by bylo přenecháno divočině. Takový model je však podle Bookchina nesmyslný, protože vysoká koncentrace obyvatelstva do velkých sídelních jednotek vynucuje přísnou hierarchizaci funkcí a technicky znemožňuje samosprávu sobě rovných, tedy podporuje právě ty rysy společenského uspořádání, jež se nemohou nepromítnout také do diskriminujících postojů člověka vůči přírodě. Lidé ve velkoměstech žijí v mocenských a sociálních podmínkách, které je vychovávají ke kořistnickému přístupu k přírodě, takže to, co by se divočině vrátilo jejich větší sídlištní koncentrací, druhou rukou by jí bylo zpět odňato.

Ať již bude tlak lidstva na zbytky přírody rovnoměrněji rozložen, anebo více prostorově koncentrován, oběma táborům je zřejmé, že otázka přelidnění bude stále aktuálnější. Necitlivé výroky některých ochránců divočiny vyvolaly ostrou reakci ze strany Bookchina, jehož všichni příbuzní se stali obětí nacistického holocaustu. Bookchin proto s velkou nedůvěrou reaguje na jakoukoliv zmínku o programech na kontrolu populace. Klíč k udržitelnému vývoji vidí v rovnoměrnějším přerozdělování a v decentralizaci, která ušetří zdroje spotřebovávané nyní na chod nadměrně centralizovaných sociálních útvarů. Dave Foreman mu ovšem v tomto bodě vcelku logicky oponuje poukazem na nepřesvědčivost teze, podle níž z narovnání vztahů mezi lidmi již automaticky vyplýne též odpovídající narovnání vztahů mezi člověkem a přírodou.

S ohledem na divočinu, tedy na poslední území, v němž ještě může probíhat spontánní přírodní evoluce, Foreman upozorňuje, že zánik přírody nemusí vypadat tak, že všechny její zdroje budou vyčerpány či otráveny, nýbrž také tak, že lesy se promění v továrny na dřevo, všechny potoky budou hygienicky čistěny a zpěvní ptáci chováni proporcionálně k počtu ovocných stromů.

Murray Bookchin, i když zdaleka není zastáncem totální humanizace přírody a umělého řízení přírodních procesů, chápe přírodu velmi široce, tedy nikoli v protikladu k člověku, nýbrž včetně člověka, který je

jejím sice poněkud nestandardním, nicméně zcela legitimním produktem. Protože je součástí moudré přírody, má člověk šanci využít svého rozumu k tomu, aby si uvědomil naprostou pošetilost všech snah o její ovládnutí, a začal se vážně zamýšlet nad možnostmi přátelštějšího soužití.

Sociolog a hlubinný ekolog Bill Devall, jenž vystupoval vůči Bookchinovi ještě kritičtěji než David Foreman, se začátkem 90. let domnívá, že radikální ekologická hnutí se budou úžeji integrovat především s ekofeminismem a prohloubí svou spolupráci s intelektuály zabývajícími se otázkami environmentální etiky. To je lépe vybaví pro zásadní spor s tak zvanou třetí vlnou environmentalismu, tedy se snahou řešit otázky životního prostředí čistě tržním a čistě technokratickým způsobem, která převládla ve vyspělých zemích v 80. letech.

Jiný radikální americký sociolog Lynton Caldwell ve své knize *International Environmental Policy* (1984) konstatuje, že lidstvo dnes stojí před druhou kopernikánskou revolucí. V té první muselo opustit mylnou představu, že jeho Země je středem světa. Ve druhé kopernikánské revoluci, jež nás čeká, se bude muset smířit s tím, že není středem biosféry na této Zemi.

PŘEHLED LITERATURY

Následující seznam literatury je výsledkem určitých kompromisů. Není dnes možno postihnout záplavu ekologicky relevantní literatury zcela přehledným a již vůbec ne vyčerpávajícím způsobem. Hlavní důraz je proto kladen jednak na dnes již klasické práce obecnějšího charakteru, které vesměs vzbudily značný ohlas veřejnosti. Přehled základních prací tohoto typu je obsažen v části nazvané Ekologie, environmentalismus, společnost. Zároveň je důraz pochopitelně kladen na knihy a časopisecké stati profesionálních sociologů. Ty jsou obsaženy v části Ekologie a sociologie. Poměrně velká pozornost je dále věnována ekologicky a sociologicky relevantním pracím z oblasti politiky a z oblasti ekonomiky. Naproti tomu část ekologie a náboženství je velmi neúplná a týká se především textů, které byly z hlediska našeho hlavního zájmu zmíněny spíše jen okrajově. Pro případné zájemce jsou dále uvedeny alespoň základní práce hlubinné ekologie, radikální ekologie a bioregionalismu, v míře mnohem menší též ekofeminismu. V závěru jsou alespoň zmíněny některé klasické práce pojednávající o počátcích environmentalismu především v americkém prostředí a kromě toho, rovněž jen orientačně, studie z rozsáhlých polemik ohledně využití atomové energie. Zcela na závěr jsou pak uvedeny některé dnes již proslavené spisy odpůrců environmentalistů.

VÝVOJ EKOLOGIE JAKO PŘÍRODNÍ VĚDY

Acot, P.: *Histoire de l'écologie*. Paris, PUF 1988.

Bramwell, A.: *Ecology in the 20th century: A History*. New Haven – London, Yale University Press 1989.

Deléage, J. P.: *Histoire de l'écologie. Une science de l'homme et de la nature*. Paris, Découverte 1991.

Drouin, J.-M.: *Réinventer la nature, l'écologie et son histoire*. DDB, Paris 1991.

Kormondy, E. J.: *Readings in Ecology*. New Jersey, Prentice Hall 1965.

Kormondy, E. J.: *Concepts of Ecology*. London, Prentice Hall 1969.

Margalef, R.: *Perspectives in Ecological Theory*. Chicago, University of Chicago Press 1968.

McIntosh, R.: *The Background of Ecology*. Cambridge, Cambridge University Press 1985.

Odum, E. P.: *Fundamentals of Ecology*. Philadelphia, Saunders Company 1953.

Trepl, L.: *Geschichte der Ökologie vom 17. Jahrhundert bis zur Gegenwart*. Frankfurt, Athenäum 1987.

Worster, D.: *Nature's Economy: The Roots of Ecology*. San Francisco, Sierra Club Books 1977.

EKOLOGIE, ENVIRONMENTALISMUS, SPOLEČNOST

Abbey, E.: *Desert Solitaire. A Season in the Wilderness*. New York, Simon and Schuster 1968.

Bahro, R.: *Building the Green Movement*. London, Heretic Books 1986.

Barney, G. (ed.): *The Global 2000 Report to the President*. Oxford, Pergamon Press 1980.

Berman, M.: *The Reenchantment of the World*. Ithaca, Cornell University Press 1981.

Berry, W.: *The Unsettling of America*. San Francisco, Sierra Club 1977.

Birch, C., Cobb, J. B.: *The Liberation of Life: From the Cell to the Community*. Cambridge, Cambridge University Press 1983.

Borgstrom, G.: *The Hungry Planet*. London, Collier-Macmillan 1965.

Borgstrom, G.: *Too Many*. London, Collier-Macmillan 1969.

Bormann, F. H., Kellert, S. R. (eds.): *Ecology, Economics, Ethics. The Broken Circle*. New Haven, Yale University Press 1991.

Bramwell, A.: *Ecology in the 20th Century*. New Haven – London, Yale University Press 1989.

Brennan, A.: *Thinking about Nature. An Investigation of Nature, Value and Ecology*. Athens, University of Georgia Press 1988.

Brown, L. R.: *Building a Sustainable Society*. New York, Norton 1981.

Brundtland Report. *Our Common Future*. New York, Oxford University Press 1987.

Cadoret, A.: *Protection de la nature: histoire et idéologie*. Paris, L'Harmattan 1985.

Cahn, R. (ed.): *Environmental Agenda for the Future*. Washington, Island Press 1985.

Capra, F.: *The Turning Point: Science, Society and the Rising Culture*. New York, Simon and Schuster 1982.

Capra, F., Spretnak, C.: *Green Politics*. New York, Simon and Schuster 1984.

Carson, R.: *Silent Spring*. Boston, Houghton Mifflin 1962.

Cohen, M. J.: *Prejudice Against Nature: A Guidebook for the Liberation of Self and Planet*. Freeport, Cobblesmith 1983.

Commoner, B.: *Science and Survival*. New York 1966.

Commoner, B.: *The Closing Circle: Nature, Man, and Technology*. New York, Knopf 1971.

Commoner, B.: *The Poverty of Power, Energy and the Economic Crisis*. New York, Knopf 1976.

Commoner, B.: *Making Peace with the Planet*. New York, Pantheon Books 1990.

Court, T. de la: *Beyond Brundtland*. London, Zed Books 1990.

Crosby, A. W.: *Ecological Imperialism: The Biological Expansion of Europe 900-1900*. Cambridge, Cambridge University Press 1986.

Dasmann, R. F.: *Planet in Peril?* Harmondsworth, Penguin Books 1972.

Day, D.: *The Eco Wars*. London, Harrap 1989.

Diamond, S.: *In Search of the Primitive: A Critique of Civilization*. New Brunswick, Transaction Books 1974.

Dice, L. R.: *Man's Nature and Nature's Man: The Ecology of Human Communities*. Ann Arbor, University of Michigan Press 1955.

Dobson, A. (ed.): *The Green Reader*. London, Deutch 1991.

Dorst, J.: *Avant que la nature meure*. Neuchâtel, Delachaux et Niestlé 1965.

Dubos, R.: *The Wooing of the Earth*. London, Athlone Press 1980.

Dubos, R.: *Celebration of Life*. New York, McGraw-Hill 1981.

Ehrenfeld, D.: *The Arrogance of Humanism*. New York, Oxford University Press 1978.

Ehrenfeld, D.: *Beginning Again. People and Nature in the New Millennium*. New York, Oxford University Press 1993.

Ehrlich, P. R.: *The Population Bomb*. New York, Ballantine 1968.

Ehrlich, P. R.: *The Machinery of Nature: The Living World Around Us – And How It Works*. New York, Simon and Schuster 1986.

- Ehrlich, P. R., Ehrlich, A. H.: Population, Resources, and Environment. San Francisco, Freeman 1970.
- Ehrlich, P. R., Ehrlich, A. H.: The End of Affluence. New York, Random House 1974.
- Ehrlich, P. R., Ehrlich, A. H.: Extinction: The Causes and Consequences of the Disappearance of Species. New York, Random House 1981.
- Ehrlich, P. R., Ehrlich, A. H.: Healing the Planet. Strategies for Resolving the Environmental Crisis. Reading, Addison Wesley 1991.
- Ehrlich, P. R., Ehrlich, A. H., Holdren, J. P.: Ecoscience: Population, Resources, Environment. San Francisco, Freeman 1977.
- Ehrlich, P. R., Ornstein, R.: New World – New Mind. Moving Toward Conscious Evolution. New York, Doubleday 1989.
- Elgin, D.: Voluntary Simplicity. New York, Morrow 1981.
- Evernden, N.: The Natural Alien: Humankind and the Environment. Toronto, University of Toronto Press 1985.
- Falk, R.: This Endangered Planet: Prospects and Proposals for Human Survival. New York, Random House 1971.
- Forrester, J.: World Dynamics. Cambridge, Wright Allen 1971.
- Garrett, H.: The Limits of Altruism: An Ecologist's View of Survival. Bloomington, Indiana University Press 1977.
- Graham, F.: Since Silent Spring. Boston, Houghton Mifflin 1970.
- Goldsmith, E. (ed.): Can Britain Survive? London, Tom Stacey 1971.
- Goldsmith, E. (ed.): Blueprint for Survival. Harmondsworth, Penguin Books 1972.
- Goldsmith, E.: The Great U-Turn: De-Industrializing Society. London, Green Books 1988.
- Gore, A.: Earth in the Balance. Ecology and the Human Spirit. Boston, Houghton Mifflin 1992 (česky: Země na misce vah. Praha, Argo 1994).
- Goudie, A.: The Human Impact. Oxford, Basil Blackwell 1981.
- Hardin, G.: The Tragedy of the Commons. In: Hardin, G.: Exploring New Ethics for Survival. New York, Viking 1972 (původně: Science, vol. 162, 1968).
- Hardin, G.: The Limits of Altruism: An Ecologist's View of Survival. Bloomington, Indiana University Press 1977.
- Higgins, R.: The Seventh Enemy: The Human Factor in the Global Crisis. New York, McGraw-Hill 1978.

Hopfmann, J.: Umweltstrategie. Die Zeit ist knapp! München, Beck 1993.

Chisholm, A.: Philosophers of the Earth: Conversations with Ecologists. London, Sidgwick and Jackson 1972.

Irvine, S.: Beyond Green Consumerism. London, Friends of the Earth 1989.

Johnson, S.: The Green Revolution. London, Hamish Hamilton 1972.

Jonas, H.: Das Prinzip Verantwortung: Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation. Frankfurt am Main 1979.

Jungk, R.: 51 Modelle für die Zukunft – Katalogus der Hoffnung. Frankfurt am Main, Luchterhand 1990.

Lee, K.: Social Philosophy and Ecological Scarcity. London, Routledge 1989.

Leiss, W.: The Limits to Satisfaction: An Essay on the Problem of Needs and Commodities. Toronto, University of Toronto Press 1976.

Lorenz, K.: Die acht Todsünden der zivilisierten Menschheit. München, P. Piper 1973 (česky: Osm smrtelných hříchů. Praha, Panorama 1990).

Lovelock, J.: Gaia. A New Look at Life on Earth. Oxford, Oxford University Press 1979.

Lowe, P., Goyder, J.: Environmental Groups in Politics. London, George Allen 1983.

Meadows, D. H.: Global Citizen. Washington, Island Press 1991 (německy: Die Veruntreute Erde. Ökologie im Alltag. Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt 1995).

Meadows, D. H., Meadows, D. L.: The Limits to Growth. Boston, MIT Press 1972.

Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J.: Beyond the Limits: Confronting Global Collapse: Envisioning a Sustainable Future. London, Earthscan 1992 (česky: Překročení mezí. Praha, Argo 1995).

Meadows, D. L. (ed.): Alternatives to Growth. A Search for Sustainable Futures. Ballinger, Cambridge 1977.

McKibben, B.: The End of Nature. London, Penguin 1990.

Miles, R. E.: Awakening From the American Dream: The Social and Political Limits to Growth. New York, Universe Books 1976.

Miller, G. T.: Replenish the Earth. A Primer in Human Ecology. Belmont, Wadsworth 1972.

- Miller, G. T.: *Living in the Environment*. Belmont, Wadsworth 1975.
- Mollison, B.: *Permaculture Two: Practical Design for Town and Country in Permanent Agriculture*. Maryborough, Dominion Press 1984.
- Mollison, B., Holmgren, D.: *Permaculture One: A Perennial Agriculture for Human Settlements*. Maryborough, Dominion Press 1984.
- Moos, R. H., Brownstein, R.: *Environment and Utopia: A Synthesis*. New York, Plenum Press 1977.
- Nash, H. (ed.): *Progress As If Survival Mattered: A Handbook For a Conserver Society*. San Francisco, Friends of the Earth 1977.
- Nash, R. F.: *Wilderness and the American Mind*. 3. vyd. New Haven, Yale University Press 1982.
- Nash, R. F.: *The Rights of Nature. A History of Environmental Ethics*. Madison, The University of Wisconsin Press 1989.
- Nicholson, M.: *The New Environmental Age*. Cambridge, Cambridge University Press 1987.
- Oltmans, W. L. (ed.): *On Growth*. New York, Putnam 1974.
- O'Riordan, T.: *Environmentalism*. London, Pion 1981.
- Orr, D. W.: *Ecological Literacy. Education and the Transition to a Postmodern World*. Albany, State University of New York Press 1992.
- Osborn, F.: *La Planete au pillage*. Paris, Payot 1949.
- Passmore, J.: *Man's Responsibility for Nature*. New York, Scribner 1974.
- Peccei, A.: *The Human Quality*. Elmsford, Pergamon 1977.
- Peccei, A.: *One Hundred Pages For the Future: Reflections of the President of the Club of Rome*. New York, Pergamon 1981.
- Pepper, D.: *The Roots of Modern Environmentalism*. London, Croom Helm 1984.
- Pirages, D. C. (ed.): *The Sustainable Society*. New York, Praeger 1977.
- Porrirt, J.: *Seeing Green. The Politics of Ecology Explained*. Oxford, Blackwell 1984.
- Ramade, F.: *Les Catastrophes écologiques*. Paris, McGraw Hill 1987.
- Redclift, M.: *Development and the Environmental Crisis*. London, Methuen 1984.
- Redclift, M.: *Sustainable Development*. London, Methuen 1987.
- Reich, C.: *The Greening of America*. New York, Random House 1970.

- Rensch, B.: *Biophilosophy*. New York Columbia University Press 1971.
- Roszak, T.: *Where the Wasteland Ends: Politics and Transcendence in Postindustrial Society*. Garden City, Anchor Press 1972.
- Roszak, T.: *Person/Planet: The Creative Disintegration of Industrial Society*. Garden City, Anchor Press 1978.
- Roszak, T.: *The Voice of the Earth*. New York, Simon and Schuster 1992 (německy: *Ökopsychologie: der entwurzelte Mensch und der Ruf der Erde*. Stuttgart, Kreuz-Verlag 1994).
- Rougemont, D. de: *L'Avenir est notre affaire*. Paris, Editions Stock 1977 (česky: *Budoucnost je naše věc*. Praha, Inverze 1997).
- Seymour, J., Girardet, H.: *Far from Paradise: The Story of Human Impact on Environment*. London, Green Print 1990.
- Shepard, P.: *Nature and Madness*. San Francisco, Sierra Club Books 1982.
- Shiva, V.: *Staying Alive*. London, Zed Books 1988.
- Schnaiberg, A.: *The Environment: From Surplus to Scarcity*. New York, Oxford University Press 1980.
- Schumacher, E. F.: *Small is Beautiful – Economics as if People Mattered*. New York, Harper Torchbooks 1973.
- Schumacher, E. F.: *The Age of Plenty. A Christian View*. Edinburgh, Saint Andrew Press 1974.
- Schumacher, E. F.: *Good Work*. New York, Harper and Row 1979.
- Singer, P.: *The Expanding Circle: Ethics and Sociobiology*. New York, Farrar 1981.
- Skolimowski, H.: *Eco-Philosophy*. Boston, Marion Boyars 1981.
- Slater, P.: *Earthwalk*. Garden City, Anchor/Doubleday 1974.
- Spretnak, C.: *The Spiritual Dimension of Green Politics*. Santa Fe, Bear and Company 1986.
- Stokes, B.: *Helping Ourselves: Local Solutions to Global Problems*. New York, Norton 1981.
- Stone, C. D.: *Should Trees Have Standing?: Toward Legal Rights for Natural Objects*. Los Altos, W. Kaufmann 1974.
- Stretton, H.: *Capitalism, Socialism, and the Environment*. Cambridge, Cambridge University Press 1976.
- Sustainable Netherlands*. Amsterdam, Friends of the Earth 1992.

Taylor, P. W.: *Respect for Nature: A Theory of Environmental Ethics*. Princeton, Princeton University Press 1986.

Thomas, K.: *Man and the Natural World*. London, Penguin 1984.

Turner, B. L.: *The Earth as Transformed by Human Action*. Cambridge, Cambridge University Press 1991.

Verbeek, B.: *Die Anthropologie der Umweltzerstörung*. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1994.

Vogt, W.: *Road to Survival*. New York, William Sloane Associates 1948.

Weber, J.: *Die Erde ist nicht Untertan. Grundrechte der Natur*. Frankfurt am Main, Eichborn 1993.

Wilson, E. D.: *Sociobiology: The New Synthesis*. Cambridge, Harvard University Press 1975.

Yearley, S.: *The Green Case*. London, Harper-Collins 1991.

EKOLOGIE A SOCIOLOGIE

Alihan, M. A.: *Social Ecology*. New York, Columbia University Press 1938.

Baudrillard, J.: *La société de consommation, ses mythes, ses structures*. Paris, Denoel 1970.

Beck, U.: *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt am Main, Suhrkamp 1986.

Beck, U.: *Gegengifte. Die organisierte Unverantwortlichkeit*. Frankfurt am Main, Suhrkamp 1988.

Beck, U.: *Politik in der Risikogesellschaft*. Frankfurt am Main, Suhrkamp 1991.

Beck, U.: *Die Erfindung des Politischen*. Frankfurt am Main, Suhrkamp 1993.

Beck, U.: *Die feindlose Demokratie*. Stuttgart, Philipp Reclam 1995.

Bennett, J.: *The Ecological Transition: Cultural Anthropology and Human Adaptation*. Oxford, Pergamon 1976.

Berry, B.J.L., Kasarda, J. D.: *Contemporary Urban Ecology*. New York, Macmillan 1977.

Boulding, K.: *Ecodynamics: A New Theory of Societal Evolution*. Beverly Hills, Sage 1978.

Burch, W. R., Jr.: *Daydreams and Nightmares: A Sociological Essay on the American Environment*. New York, Harper and Row 1971.

- Caldwell, L. K.: *International Environmental Policy: Emergence and Dimensions*. Durham, Duke University Press 1984.
- Catton, W. R., Jr.: *Sociology in an Age of Fifth Wheels*. In: *Social Forces* 50, 1972, str. 436-447.
- Catton, W. R., Jr.: *Overshoot. The Ecological Basis of Revolutionary Change*. Urbana and Chicago, University of Illinois Press 1980.
- Catton, W. R., Jr., Dunlap, R. E.: *A New Ecological Paradigm for Post-Exuberant Sociology*. In: *American Behavioral Scientist* 24, 1980, str. 15-47.
- Clemente, F., Sturgis, R. B.: *The Division of Labor in America: An Ecological Analysis*. In: *Social Forces* 51, 1972, str. 176-182.
- Cottrell, F.: *Energy and Society: The Relation between Energy, Social Change and Economic Development*. New York, McGraw-Hill 1955.
- Duncan, O. D.: *From Social System to Ecosystem*. In: *Sociological Inquiry* 31, 1961, str. 140-149.
- Duncan, O. D.: *Social Organization and the Ecosystem*. In: R.E.L. Faris (ed.): *Handbook of Modern Sociology*. Chicago, Rand-McNally 1964, str. 37-82.
- Duncan, O. D.: *Sociologists Should Reconsider Nuclear Energy*. In: *Social Forces* 57, 1978, str. 1-22.
- Duncan, O. D., Schnore, L. F.: *Cultural, Behavioral, and Ecological Perspectives in the Study of Social Organization*. In: *AJS* 65, 1959-60, str. 132-146.
- Durkheim, E.: *De la division du travail social: étude sur l'organisation des sociétés supérieures*. Paris, Alcan 1893 (2. vyd. Paris, Alcan 1922).
- Durning, A.: *How Much is Enough? The Consumer Society and the Future of the Earth*. New York, W. W. Norton 1992.
- Erikson, K. T.: *Everything in Its Path*. New York, Simon and Schuster 1976.
- Fietkau, H.-J.: *Bedingungen ökologischen Handelns*. Basel, Beltz 1984.
- Firey, W.: *Sentiment and Symbolism as Ecological Variables*. In: *ASR*, 10, 1945, str. 140-148.
- Frisbie, W. P., Poston, D. L.: *Components of Sustenance Organization and Nonmetropolitan Population Change: A Human Ecological Perspective*. In: *ASR* 40, 1975, str. 773-784.

- Gibbs, J. P., Martin, W. J.: Urbanization and Natural Resources: A Study in Organizational Ecology. In: ASR 23, 1958, str. 266-277.
- Gibbs, J. P., Martin, W. J.: Toward a Theoretical System of Human Ecology. In: Pacific Sociological Review 2, 1959, str. 29-36.
- Gibbs, J. P., Martin, W. J.: Urbanization, Technology, and the Division of Labor: International Patterns. In: ASR 27, 1962, str. 667-677.
- Gibbs, J. P., Poston, D. L.: The Division of Labor: Conceptualization and Related Measures. In: Social Forces 52, 1975, str. 468-476.
- Giddens, A.: The Consequences of Modernity. Cambridge, Polity Press 1990 (česky: Důsledky modernity. Praha, Sociologické nakladatelství 1997).
- Gross, F.: Some Social Consequences of Atomic Discovery. In: ASR 15, 1950, str. 43-50.
- Gross, F.: On Peacetime Use of Atomic Energy. In: ASR 16, 1951, str. 100-102.
- Hawley, A. H.: Ecology and Human Ecology. In: Social Forces 22, 1944, str. 398-405.
- Hawley, A. H.: Human Ecology: A Theory of Community Structure. New York, Ronald Press 1950.
- Hawley, A. H.: Human Ecology. In: Sills, D. C. (ed.): International Encyclopedia of the Social Sciences. New York, Macmillan 1968.
- Hawley, A. H. (ed.): Roderick D. McKenzie on Human Ecology. Chicago, University of Chicago Press 1968.
- Hawley, A. H.: Urban Society: An Ecological Approach. New York, Ronald 1971.
- Hawley, A. H.: Ecology and Population. In: Science 179, 1973, str. 1196-1201.
- Hawley, A. H. (ed.): Man and Environment. New York, New Viewpoints 1975.
- Hawley, A. H.: Cumulative Change in Theory and in History. In: ASR 43, 1978, str. 787-796.
- Hawley, A. H.: Sociological Human Ecology: Past, Present and Future. In: Micklin, M., Choldin, H. M.: Sociological Human Ecology. Boulder, Westview Press 1980.
- Hawley, A. H.: Human Ecology: Persistence and Change. In: American Behavioral Scientist 24, 1981, str. 423-444.
- Hawley, A. H.: Human Ecological and Marxian Theories. In: AJS 89, 1984, str. 904-917.

- Hawley, A. H.: *Human Ecology: A Theoretical Essay*. Chicago, University of Chicago Press 1986.
- Helm, J.: *The Ecological Approach in Anthropology*. In: *AJS* 67, 1961-62, str. 630-639.
- Humphrey, C. R., Buttell, F. R.: *Environment, Energy and Society*. Belmont, Wadsworth 1982.
- Inglehart, R.: *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics*. Princeton, Princeton University Press 1977.
- Jänicke, M.: *Wie das Industriesystem von seinen Misständen profitiert*. Opladen, Westdeutscher Verlag 1979.
- Kemper, T. D.: *Why Are the Streets So Dirty? Social Psychological and Stratification Factors in the Decline of Municipal Services*. In: *Social Forces* 58, 1979, str. 422-439.
- Kösters, W.: *Ökologische Zivilisierung. Verhalten in der Umweltkrise*. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1993.
- Kunkel, J. H.: *Some Behavioral Aspects of the Ecological Approach to Social Organization*. In: *AJS* 73, 1967-68, str. 12-29.
- Laska, S. B.: *Environmental Sociology and the State of the Discipline*. In: *Social Forces* 72, 1993, str. 1-18.
- Leiss, W.: *The Domination of Nature*. New York, George Braziller 1972.
- Leiss, W.: *The Limits to Satisfaction*. Toronto, University of Toronto Press 1976.
- Lilienthal, D. E.: *Change, Hope, and the Bomb*. Princeton, Princeton University Press 1963.
- Lincoln, J. R.: *Power and Mobilization in the Urban Community: Reconsidering the Ecological Approach*. In: *ASR* 41, 1976, str. 1-15.
- Luhmann, N.: *Ökologische Kommunikation. Kann die moderne Gesellschaft sich auf ökologische Gefährdungen einstellen?* Opladen, Westdeutscher Verlag 1986.
- Luhmann, N.: *Risk. A Sociological Theory*. Berlin – New York, de Gruyter 1993.
- Massey, D. S., Eggers, M. L.: *The Ecology of Inequality: Minorities and the Concentration of Poverty, 1970-1980*. In: *AJS* 95, 1990, str. 1153-1188.
- McKendrick, N., Brewer, J., Plumb, J. H.: *The Birth of a Consumer Society*. London, Europa Publ. 1982.

McPherson, M.: An Ecology of Affiliation. In: ASR 48, 1983, str. 519-532.

Mellos, K.: Perspectives on Ecology. A Critical Essay. New York, St. Martin's Press 1988.

Meyer-Abich, K. M., Birnbacher, D.: Was braucht der Mensch um glücklich zu sein. Bedürfnisforschung und Konsumkritik. München 1979.

Milton, J. P., Favor, M. T.: The Careless Technology. New York, Natural History Press 1971.

Mines, S.: The Last Days of Mankind: Ecological Survival or Extinction. New York, Simon and Schuster 1971.

Misavljevic, R.: Environnement, idéologie et science. Paris, Editions Anthropos 1978.

Mukerjee, R.: Regional Sociology. New York, Century 1926.

Mukerjee, R.: The Concepts of Distribution and Succession in Social Ecology. In: Social Forces 11, 1932, str. 1-7.

Murphy, A. W. (ed.): The Nuclear Power Controversy. Englewood Cliffs, Prentice Hall 1976.

Nelkin, D.: Nuclear Power and Its Critics. Ithaca, Cornell University Press 1971.

Odum, H. T.: Environment, Power, and Society. New York, Wiley 1971.

Odum, E. P.: Ecology. The Link Between the Natural and the Social Sciences. 2. vyd. New York, Holt, Rinehart and Winston 1975.

Ogburn, W. F.: Sociology and the Atom. In: AJS 51, 1946, str. 267-275.

Parikh, J., Parikh, K.: Consumption Patterns: The Driving Force of Environmental Stress. Genf, UNCED 1991.

Parsons, H. L.: Marx and Engels on Ecology. Westport, Greenwood 1977.

Perrow, C.: Normal Accidents. Normal Catastrophes. Living with High-Risk Technologies. New York, Basic Books 1984.

Potter, D.: People of Plenty: Economic Abundance and the American Character. Chicago, University of Chicago Press 1954.

Quinn, J. A.: The Nature of Human Ecology: Reexamination and Re-definition. In: Social Forces 18, 1939, str. 161-168.

Quinn, J. A.: Human Ecology. New York, Prentice-Hall 1950.

- Scherhorn, G.: Konsumentenverhalten und Wertewandel. In: Heinze, M., Kaiser, G. (eds.): Ökologie-Dialog. Düsseldorf, Econ 1994.
- Schnore, L. F.: Social Morphology and Human Ecology. In: AJS 63, 1958, str. 620-634.
- Schnore, L. F.: The Myth of Human Ecology. In: Sociological Inquiry 31, 1961, str. 128-139.
- Sieferle, R. P.: Fortschrittsfeinde? Opposition gegen Technik und Industrie von der Romantik bis zur Gegenwart. München, Beck 1984.
- Sly, D. F.: Migration and the Ecological Complex. In: ASR 37, 1972, str. 615-629.
- Sly, D. F.: Metropolitan Morphology and Population Mobility: The Theory of Ecological Expansion Reexamined. In: AJS 86, 1980, str. 119-138.
- Sly, D. F., Tayman, J.: Ecological Approach to Migration Reexamined. In: ASR 42, 1977, str. 783-795.
- Spencer, H.: The Principles of Sociology. New York, Appleton-Century-Crofts 1885.
- Sumner, W. G.: Earth Hunger or the Philosophy of Land Grabbing. In: Keller, A. G.: Earth-Hunger and Other Essays. New Haven, Yale University Press 1913.
- Theodorson, G. A.: Studies in Human Ecology. Evanston, Harper and Row 1961.
- Thomas, W. L., Jr. (ed.): Man's Role in Changing the Face of the Earth. Chicago, University of Chicago Press 1956.
- Thurow, L.: Dangerous Currents. New York, Random House 1983.
- Turner, J. H.: The Structure of Sociological Theory. Belmont, Wadsworth 1974. 5. kap.: Ecological Functionalism. (5. vyd. 1991)
- Uusitalo, L.: Environmental Impacts of Consumption Patterns. New York, St. Martin's Press 1986.
- Vila, B. J., Cohen, L. E.: Crime as Strategy: Testing an Evolutionary Ecological Theory of Expropriative Crime. In: AJS 98, 1993, str. 873-912.
- Whitney, V. H.: Resistance to Innovation: The Case of Atomic Power. In: AJS 56, 1950, str. 247-254.
- Wirth, L.: Human Ecology. In: AJS 50, 1945, str. 483-488.

CHICAGSKÁ ŠKOLA A JEJÍ KRITIKA

Alihan, M.: *Social Ecology: A Critical Analysis*. New York, Columbia University Press 1938.

Berry, B., Kasarda, J. D.: *Contemporary Urban Ecology*. New York, Macmillan 1977.

Burgess, E. W.: *The Urban Community*. Chicago, The University of Chicago Press 1926.

Firey, W.: *Sentiment and Symbolism as Ecological Variables*. In: *ASR* 10, 1945, str. 140-148.

Gettys, W.: *Human Ecology and Social Theory*. In: *Social Forces* 17, 1940, str. 469-476.

McKenzie, R. D.: *The Scope of Human Ecology*. *Publications of the American Sociological Society*, vol. 20, 1926, str. 141-154.

McKenzie, R. D.: *Industrial Expansion and the Interrelations of Peoples*. In: E. B. Reuter (ed.), *Race and Cultural Contacts*. New York, McGraw-Hill 1933.

McKenzie, R. D.: *The Metropolitan Community*. New York, McGraw-Hill 1933.

Musil, J.: *Nové vymezení sociální ekologie*. In: *Sociologický časopis* 27, 1991, str. 69-89.

Park, R. E.: *The City*. In: *AJS* 20, 1916, str. 577-612.

Park, R. E.: *Human Ecology*. In: *AJS* 42, 1936, str. 1-15.

Park, R. E.: *Succession. An Ecological Concept*. In: *ASR* 1, 1936, str. 171-179.

Park, R. E.: *Human Communities: The City and Human Ecology*. Glencoe, Free Press 1952.

Park, R. E., Burgess, E. W.: *An Introduction to the Science of Sociology*. Chicago, The University of Chicago Press 1921.

Park, R. E., Burgess, E. W., McKenzie, R. D. (eds.): *The City*. Chicago, University of Chicago Press 1925.

Saunders, P.: *Social Theory and the Urban Question*, New York, Holmes and Meier 1981.

Wirth, L.: *Human Ecology*. In: *AJS* 50, 1945, str. 483-488.

POPULAČNÍ EKOLOGIE ORGANIZACÍ

Aldrich, H.: *Environments and Organizations*. New York, Prentice-Hall 1979.

- Bidwell, C. E., Kasarda, J. D.: *The Organization and Its Ecosystem*. Greenwich, Jai Press 1985.
- Carroll, G. R.: *Concentration and Specialization: Dynamics of Niche Width in Populations of Organizations*. In: *AJS* 90, 1985, str. 1262-1283.
- Freeman, J., Carroll, G. R.: *The Liability of Newness*. In: *ASR* 48, 1983, str. 692-710.
- Freeman, J., Hannan, M. T.: *Niche Width and the Dynamics of Organizational Populations*. In: *AJS* 88, 1983, str. 1116-1145.
- Freeman, J., Hannan, M. T., diskuse in: *AJS* 95, 1989, str. 425-446.
- Hannan, M. T., Carroll, G. R.: *Dynamics of Organizational Populations: Density, Legitimation, and Competition*. Oxford, Oxford University Press 1992.
- Hannan, M. T., Freeman, J.: *The Population Ecology of Organizations*. In: *AJS* 82, 1977, str. 929-964.
- Hannan, M. T., Freeman, J.: *Structural Inertia and Organizational Change*. In: *ASR* 49, 1984, str. 149-164.
- Hannan, M. T., Freeman, J.: *The Ecology of Organizational Mortality: American Labor Unions*. In: *AJS* 94, 1988, str. 25-52.
- Hannan, M. T., Freeman, J.: *Organizational Ecology*. Cambridge, Harvard University Press 1989.
- Herriot, S. R.: *Comment on Freeman and Hannan*. In: *AJS* 92, 1987, str. 1210-1214.
- McPherson, M.: *An Ecology of Affiliation*. In: *ASR* 48, 1983, str. 519-532.
- Nielsen, F., Hannan, M. T.: *The Expansion of National Educational Systems: Tests of a Population Ecology Model*. In: *ASR* 42, 1977, str. 479-490.
- Young, R. C.: *Is Population Ecology a Useful Paradigm for the Study of Organizations?* In: *AJS* 94, 1988, str. 1-24.

EKOLOGIE A EKONOMIKA

- Boulding, K. E.: *Beyond Economics. Essays on Society, Religion and Ethics*. Ann Arbor, The University of Michigan Press 1968.
- Burns, S.: *The Household Economy*. Boston, Beacon Press 1977.
- Constanza, R. (eds.): *Ecological Economics*. New York, Columbia University Press 1991.

- Culbertson, J. M.: *Economic Development: An Ecological Approach*. New York, Alfred Knopf 1971.
- Daly, H. E. (ed.): *Economics, Ecology and Ethics*. New York, Freeman 1973.
- Daly, H. E. (ed.): *Toward a Steady-State Economy*. San Francisco, Freeman 1973.
- Daly, H. E.: *Steady State Economics*. San Francisco, W. H. Freeman 1977.
- Daly, H. E., Cobb, J. B.: *For the Common Good. Redirecting the Economy Toward Community, the Environment, and a Sustainable Future*. Boston, Beacon Press 1989 (2. vydání 1994).
- Dieren, W. van (eds.): *Taking Nature into Account*. New York, Springer 1995 (německy: *Mit der Natur rechnen. Der neue Club of Rome Bericht*. Basel, Birkhäuser 1995).
- Douthwaite, R.: *The Growth Illusion: How Economic Growth Has Enriched the Few, Impoverished the Many, and Endangered the Planet*. Dublin, Green Books 1992.
- Douthwaite, R.: *Short Circuit. Strengthening Local Economies for Security in an Unstable World*. Dublin, The Lilliput Press 1996.
- Ekins, P., Max-Neef, M. (eds.): *Real-Life Economics: Understanding Wealth Creation*. London, Routledge 1992.
- Eyre, S. R.: *The Real Wealth of Nations*. London, Edward Arnold 1978.
- Georgescu-Roegen, N.: *The Entropy Law and the Economic Process*. Cambridge, Harvard University Press 1971.
- Georgescu-Roegen, N.: *Energy and Economic Myths: Institutional and Analytical Economic Essays*. New York, Pergamon 1976.
- Hardin, G.: *Living within Limits*. New York, Oxford University Press 1993.
- Hawken, P.: *The Ecology of Commerce: A Declaration of Sustainability*. New York, Harper Collins 1993.
- Heilbroner, R. L.: *An Inquiry into the Human Prospect*. New York, W. W. Norton 1974.
- Heilbroner, R. L.: *An Inquiry into the Human Prospect: Looked at Again for the 1990s*. New York, Norton 1991.
- Henderson, H.: *Creating Alternative Futures: The End of Economics*. New York – Berkeley, Windhover Books 1978.

- Henderson, H.: *The Politics of the Solar Age: Alternatives to Economics*. New York, Doubleday 1980.
- Henderson, H.: *Paradigms in Progress*. Indianapolis, Knowledge Systems 1991.
- Hirsch, F.: *Social Limits to Growth*. Cambridge, Harvard University Press 1976.
- Hueting, R.: *New Scarcity and Economic Growth. More Welfare through less Production?* Amsterdam – New York – Oxford 1980.
- Immler, H.: *Natur in der ökonomischen Theorie*. Opladen. Westdeutscher Verlag 1985.
- Immler, H.: *Vom Wert der Natur. Zur ökologischen Reform von Wirtschaft und Gesellschaft*. Opladen, Westdeutscher Verlag 1989.
- Lang, T., Hines, C.: *The New Protectionism. Protecting the Future against Free Trade*. London, Earthscan 1993.
- Martinez-Alier, J.: *Ecological Economics*. Oxford, Basil Blackwell 1988.
- Mishan, E. J.: *The Costs of Economic Growth*. London, Staples Press 1967.
- Mishan, E. J.: *Twenty-one Popular Economic Fallacies*. London, Penguin 1969.
- Mishan, E. J.: *The Economic Growth Debate: An Assessment*. London, George Allen and Unwin 1977 (česky: *Spor o ekonomický růst*. Praha, Sociologické nakladatelství 1994).
- Olson, M., Landsberg, H. H. (eds.): *The No-Growth Society*. New York, Norton 1973.
- Pearce, D. (ed.): *Blueprint for a Green Economy*. London, Earthscan 1989.
- Renshaw, E. F.: *The End of Progress. Adjusting to a No-Growth Economy*. North Scituate, Duxbury Press 1976.
- Robertson, J.: *Future Wealth. A New Economics for the 21st Century*. London, Cassell 1989.
- Scitovsky, T.: *The Joyless Economy: An Inquiry into Human Satisfaction and Consumer Dissatisfaction*. Oxford, Oxford University Press 1976.
- Schmidt-Bleek, F.: *Wieviel Umwelt braucht der Mensch?* Berlin, Birkhäuser 1994.
- Tietenberg, T.: *Environmental and Natural Resource Economics*. New York, Harper Collins 1992.

EKOLOGIE A POLITIKA

Allaby, R., Bunyard, P.: *The Politics of Self-Sufficiency*. Oxford, Oxford University Press 1980.

Bahro, R.: *Socialism and Survival*. London, Heretic Books 1982.

Bahro, R.: *Building the Green Movement*. London, GMP 1986.

British Green Party Manifesto. London, Green Party 1987.

Bunyard, P., Morgan-Greenville, F. (eds.): *The Green Alternative*. London, Methuen 1987.

Burke, T., Elkington, J.: *The Green Capitalists*. London 1987.

Dobson, A.: *Green Political Thought*. London, Unwin Hyman 1990.

Ferguson, M.: *The Aquarian Conspiracy: Personal and Social Transformation in the 1980s*. New York, St. Martin's 1980.

Goetz, A.: *Ecologie et politique*. Paris, Galilée 1975.

Goetz, A.: *Ecologie et liberté*. Paris, Galilée 1975.

Gould, P.: *Early Green Politics*. Brighton, Harvester Press 1988.

Hartwich, H. H. (eds.): *Macht und Ohnmacht politischer Institutionen*. Opladen, Westdeutscher Verlag 1989.

Hays, S. P.: *Beauty, Health, and Permanence: Environmental Politics in the United States 1955-1985*. Cambridge, Cambridge University Press 1987.

Lowe, P., Goyder, J.: *Environmental Groups in Politics*. London, George Allen 1983.

Müller, E.: *Innenwelt der Umweltpolitik. Sozial-liberale Umweltpolitik. (Ohn-)Macht durch Organisation?* Opladen, Westdeutscher Verlag 1986.

O'Neill, J.: *Ecology, Policy and Politics: Human Well-Being and the Natural World*. London, Routledge 1993.

Ophuls, W.: *Ecology and the Politics of Scarcity: Prologue to a Political Theory of the Steady State*. San Francisco, W. H. Freeman 1977.

Paehlke, R.: *Environmentalism and the Future of Progressive Politics*. New Haven, Yale University Press 1989.

Porritt, J.: *Seeing Green: The Politics of Ecology Explained*. New York, Basil Blackwell 1984.

Ridgeway, J.: *The Politics of Ecology*. New York, Dutton 1970.

Ryle, M.: *Ecology and Socialism*. London, Rodins 1988.

Scheer, H.: *Zurück zur Politik. Die archimedische Wende gegen der Zerfall der Demokratie*. München, Piper 1995.

Sieferle, R. P.: Fortschritte der Naturzerstörung. Frankfurt am Main, Suhrkamp 1988.

Spretnak, C., Capra, F.: Green Politics: The Global Promise. Santa Fe, Bear and Company 1984.

Tokar, B.: The Green Alternative. San Pedro, R. and E. Miles 1987.

Tokar, B.: Social Ecology, Deep Ecology, and the Future of Green Political Thought. In: Ecologist 18, 1988, str. 132-141.

Weisberg, B.: Beyond Repair: The Ecology of Capitalism. Boston, Beacon Press 1971.

Weston, J. (ed.): Red and Green: A New Politics of the Environment. London, Pluto Publishers 1986.

EKOLOGIE A NÁBOŽENSTVÍ

Barnette, H. H.: The Church and the Ecological Crisis. Grand Rapids, Eerdmans 1972.

Carmody, D. L.: The Oldest God: Archaic Religions of Yesterday and Today. Nashville, Abingdon 1981.

Carmody, D. L.: Ecology and Religion: Toward a Christian Theology of Nature. New York, Paulist Press 1983.

Cobb, J. B.: Is It Too Late? A Theology of Ecology. Beverly Hills, Bruce 1972.

Dodson, G. E.: Green Paradise Lost. Wellesley, Roundtable Press 1981.

Elsdon, R.: Bent World: A Christian Response to the Environmental Crisis. Downers Grove, InterVarsity Press 1981.

Hargrove, E. C. (ed.): Religion and Environmental Crisis. Athens, University of Georgia Press 1986.

Hart, J.: The Spirit of the Earth: A Theology of the Land. New York, Paulist Press 1984.

Kohák, E.: The Embers and the Stars: A Philosophical Inquiry into the Moral Sense of Nature. Chicago, University of Chicago Press 1984.

Krolzig, U.: Umweltkrise: Folge des Christentums? Stuttgart/Berlin, Kreuz Verlag 1979.

Rust, E. C.: Nature and Man in Biblical Thought. London, Lutterworth Press 1953.

Rust, E. C.: Nature-Garden or Desert? An Essay on Environmental Theology. Waco, World Books 1971.

Santmire, P. H.: *Brother Earth: Nature, God and Ecology in Time of Crisis*. New York, Thomas Nelson 1970.

Santmire, P. H.: *The Travail of Nature: The Ambiguous Ecological Promise of Christian Theology*. Philadelphia, Fortress Press 1985.

Skolimowski, H.: *Eco-Theology: Toward a Religion for Our Times*. Madras, Vasanta Press 1985.

Spring, D., Spring, E. (eds.): *Ecology and Religion in History*. New York, Harper and Row 1974.

White, L.: *The Historical Roots of Our Ecological Crisis*. In: *Science* 155 (1967), str. 1203-1207.

HLUBINNÁ EKOLOGIE

Devall, B.: *Simple in Means, Rich in Ends. Practicing Deep Ecology*. Salt Lake City, Peregrine Smith Books 1988.

Devall, B.: *Deep Ecology and Radical Environmentalism*. In: *Society and Natural Resources* 4, 1991, str. 247-258.

Devall, B., Sessions, G.: *Deep Ecology. Living as if Nature Mattered*. Salt Lake City, Peregrine Smith Books 1985.

Drengson, A. R.: *Beyond Environmental Crisis. From Technocratic to Planetary Person*. New York, Peter Lang 1989.

Evernden, N.: *The Natural Alien: Humankind and Environment*. Toronto, University of Toronto Press 1985

Fox, W.: *Toward a Transpersonal Ecology. Developing New Foundations for Environmentalism*. Boston, Shambhala 1990.

LaChapelle, D.: *Earth Wisdom*. Los Angeles, Guild of Tutors Press 1978.

Naess, A.: *The Shallow and the Deep, Long-range Ecology Movements*. In: *Inquiry* 16, 1973, str. 95-100.

Naess, A.: *A Defense of the Deep Ecology Movement*. In: *Environmental Ethics* 6, 1984, str. 265-270.

Naess, A.: *Deep Ecology and Lifestyle*. In: Evernden, N. (ed.): *The Paradox of Environmentalism*. Toronto, York University 1984.

Naess, A.: *Ecology, Community and Lifestyle: Outline of an Eco-sophy*. Cambridge, Cambridge University Press 1989.

Seed, J., Naess, A. (ed.): *Thinking Like a Mountain. Towards a Council of All Beings*. Philadelphia, New Society Publishers 1988.

Sessions, G.: *Shallow and Deep Ecology. A Review of the Philosophical Literature.* In: Schultz, R. C., Hughes, J. D. (eds.): *Ecological Consciousness.* Lanham, University Press of America 1981.

Snyder, G.: *Turtle Island.* New York, New Directions Books 1974.

Snyder, G.: *The Old Ways.* San Francisco, City Lights Books 1977.

Snyder, G.: *The Real Work: Interviews and Talks 1964-1979.* New York, New Directions 1980.

Tobias, M. (ed.): *Deep Ecology.* San Diego, Avant Books 1985.

Warwick, F.: *Towards a Transpersonal Ecology.* Boston, Shambhala 1990.

RADIKÁLNÍ EKOLOGIE A BIOREGIONALISMUS

Abbey, E.: *The Monkey Wrench Gang.* New York, J. B. Lippincott 1975 (slovensky: *Gang obráncov Zeme.* Abies, Tulčík 1994).

Abbey, E.: *Desert Solitaire.* Salt Lake City, Peregrine Smith 1981.

Abbey, E.: *One Life At A Time, Please.* New York, Henry Holt 1988.

Bookchin, M.: *Our Synthetic Environment.* New York, Colophon 1962.

Bookchin, M.: *Post-Scarcity Anarchism.* San Francisco, Ramparts Press 1971.

Bookchin, M.: *The Limits of the City.* New York, Harper and Row 1974.

Bookchin, M.: *Toward an Ecological Society.* Montreal, Black Rose Books 1980.

Bookchin, M.: *The Ecology of Freedom: The Emergence and Dissolution of Hierarchy.* Palo Alto, Cheshire Books 1982.

Bookchin, M.: *The Modern Crisis.* Philadelphia, New Society 1986.

Bookchin, M.: *The Philosophy of Social Ecology. Essays on Dialectical Naturalism.* Toronto, Black Rose Books 1990.

Bookchin, M.: *Remaking Society. Pathways to a Green Future.* Boston, South End Press 1990.

Bookchin, M., Foreman, D.: *Defending the Earth. A Dialogue Between M. Bookchin and D. Foreman.* Boston, South End Press 1991.

Brown, M., May, J.: *The Greenpeace Story.* New York, Dorling Kindersley 1991.

Clark, J. (ed.): *Renewing the Earth. The Promise of Social Ecology.* London, Green Print 1990.

Davis, J. (ed.): *The Earth First! Reader. Ten Years of Radical Environmentalism.* Salt Lake City, Peregrine Smith Books 1991.

Day, D.: *The Environmental Wars: Reports from the Front Lines.* New York, St. Martin's Press 1989.

Foreman, D.: *Ecodefense: A Field Guide to Monkeywrenching.* Tucson, Ned Ludd Books 1989.

Foreman, D.: *Confessions of an Eco-Warrior.* New York, Harmony Books 1991.

Grossman, R.: *And on the Eighth Day we Bulldozed It.* San Francisco, Rainforest Action Network 1988.

Herber, L. (Murray Bookchin): *Our Synthetic Environment.* New York, Alfred Knopf 1962.

Hunter, R.: *Warriors of the Rainbow. A Chronicle of the Greenpeace Movement.* New York, Holt, Rinehart and Winston 1979.

List, P. C.: *Radical Environmentalism. Philosophy and Tactics.* Belmont, Wadsworth Publishing Company 1993.

Love, S. (ed.): *Earth Tool Kit. A Field Manual for Citizen Activists.* New York, Pocket Books 1971.

Manes, C.: *Green Rage. Radical Environmentalism and the Unmaking of Civilization.* Toronto, Little, Brown and Company 1990.

Sale, K.: *Human Scale.* London, Secker and Warburg 1980.

Sale, K.: *Dwellers in the Land. The Bioregional Vision.* San Francisco, Sierra Club Books 1985.

Scarce, R.: *Eco-Warriors. Understanding the Radical Environmental Movement.* Chicago, The Noble Press 1990.

Watson, P., Warren, R.: *Sea Shepherd: My Fight for Whales and Seals.* New York, W. W. Norton 1982.

EKOFEMINISMUS

Diamond, I., Orenstein, G. F. (eds.): *Reweaving the World: The Emergency of Ecofeminism.* San Francisco, Sierra Club Books 1990.

Gray, E. D.: *Green Paradise Lost.* Wellesley, Roundtable Press 1982.

Griffin, S.: *Woman and Nature: The Roaring Inside Her.* New York, Harper and Row 1978.

Merchant, C.: *The Death of Nature: Women, Ecology, and the Scientific Revolution.* San Francisco, Harper and Row 1980.

Merchant, C.: *Ecological Revolutions*. University of North Carolina Press 1989.

Plant, J.: *Healing the Wounds: The Promise of Ecofeminism*. Santa Cruz, New Society Publishers 1989.

ATOMOVÁ ENERGIE A ENERGIE ALTERNATIVNÍ

Commoner, B.: *The Politics of Energy*. New York, Knopf 1979.

Craig, R. H., Buttell, F. R.: *Environment, Energy and Society*. Belmont, Wadsworth 1983.

Faulkner, P. (ed.): *The Silent Bomb: A Guide to the Nuclear Energy Controversy*. New York, Random House 1977.

Jungk, R.: *Der Atomstaat. Vom Fortschritt in die Unmenschlichkeit*. München, Kindler Verlag 1977 (česky: *Atomový stát*. Brno, Děti Země 1994).

Lovins, A. B., Price, J. H.: *Non-Nuclear Futures: The Case for an Ethical Energy Strategy*. Cambridge, Ballinger 1975.

Meyer, K. M., Schefold, B.: *Die Grenzen der Atomwirtschaft*. München, Beck 1986.

Nader, R., Abbotts, J.: *The Menace of Atomic Energy*. New York, Norton 1977.

Williams, R. H. (ed.): *Toward a Solar Civilization*. Cambridge, MIT Press 1978.

Winner, L.: *The Whale and the Reactor: A Search for Limits in an Age of High Technology*. Chicago, University of Chicago Press 1986.

POČÁTKY ENVIRONMENTALISMU

Brooks, P.: *Speaking for Nature: How Literary Naturalists from Henry Thoreau to Rachel Carson Have Shaped America*. Boston, Houghton Mifflin 1980.

Fox, S.: *The American Conservation Movement. John Muir and His Legacy*. Madison, University of Wisconsin Press 1985.

Leopold, A.: *A Sand County Almanac*. New York, Oxford University Press 1949.

Leopold, A.: *A Sand County Almanac. With Other Essays on Conservation from Round River*. New York, Oxford University Press 1966.

Marsh, G. P.: *Man and Nature, or Physical Geography As Modified By Human Action*. New York, Charles Scribner 1865.

Muir, J.: The Yosemite. Madison, University of Wisconsin Press 1987 (1912).

Thoreau, H. D.: Walden, or Life in the Woods, and On the Duty of Civil Disobedience. New York, Collier Books 1972 (česky: Walden aneb život v lesích. Praha, Odeon 1991).

Thoreau, H. D.: Cape Cod. New York, Viking Penguin 1987 (1855).

ODPŮRCI ENVIRONMENTALISTŮ

Anderson, W. T.: To Govern Evolution: Further Adventures of the Political Animal. San Diego, Harcourt Brace Jovanovich 1987.

Arnold, R.: At the Eye of the Storm: James Watt and the Environmentalists. Chicago, Regnery Gateway 1982.

Arnold, R.: Ecology Wars. Bellevue, Free Enterprise Press 1987.

Beckerman, W.: In Defence of Economic Growth. London, Jonathan Cape 1974.

Beckmann, P.: Eco-Hysterics and the Technophobes. Boulder, Golem Press 1973.

Kahn, H.: World Economic Development: 1979 and Beyond. Boulder, Westview Press 1979.

Maddox, J.: The Doomsday Syndrome. London, Macmillan 1972.

Neuhaus, R.: In Defense of People: Ecology and the Seduction of Radicalism. New York, Macmillan 1971.

Pinchot, G.: Breaking New Ground. New York, Harcourt 1947.

Rifkin, J.: Algeny. New York, Viking 1983.

Simon, J. L.: The Ultimate Resource. Princeton, Princeton University Press 1981.

Simon, J. (ed.): The Resourceful Earth. New York, Blackwell 1984.

Vayk, J. P.: Doomsday Has Been Cancelled. Menlo Park, Peace Publishers 1978.

AJS = American Journal of Sociology

ASR = American Sociological Review